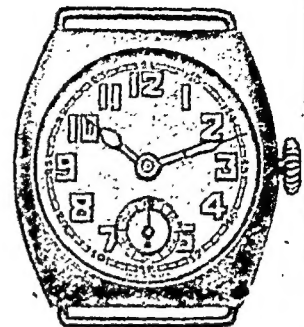

ઘડીઆળો ખરીદતાં પહેલાં

અમારા શો રૂમની
સુલાકાત લેવા
ચુકશો નહિ

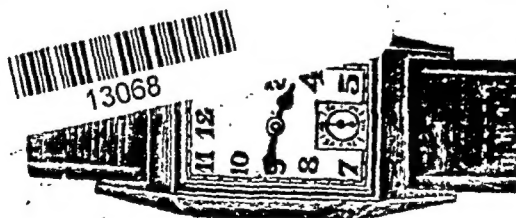

સુંદર ઘડીઆળ એ સારામાં સારી ભેટ છે.

સમય જાણવા માટે આ જમાનામાં સ્ત્રી પુરુષોને માટે ઘડીઆળ આવશ્યક છે અને તેથી જ મહત્વના પ્રસંગે એ ચીજની ભેટ અપાય છે.

આવી મનોહર ભેટ માટે નાના મોટા હાથે બાંધવાના તેમજ દીવાલના તરેહવાર, જાણીતી કંપનીના ઘડીઆળો અમારે ત્યાંથી મળશે.

ઘડીઆળોનું રીપેરીંગ કામ કુશળ કારી-
ગરો હસ્તક તેમજ માલિકની જાત
દખરેખ નીચે ગરન્ટીથી થાય છે.

રીનીક્ષ વૉચ કું.

૧૬૯, હોર્નબી રોડ, કાટ :: સુબર્ષ
ટેલીફોન. નં. ૩૦૪૩૩ :: ટેલીગ્રામ "Newtex"

સુસ્તી સાથે થંડીના થરથરાટ
એ જ મેલેરિયાનું મંડાણ છે

ઝંડુ

મેલેરિયા મિક્ચર

મેલેરીયાને આવતો અટકાવવામાં અને એના
સખતમાં સખત હુમલાને હટાવવામાં આખાદ
કામ આપનાર અન્નેડ ઔષધ છે.

ઝંડુ મેલેરિયા મિક્ચર

ટાઢિયા, તરિયા અને એકાંતરી તાવમાં તેમજ ખરોલની
વૃદ્ધિમાં અકસીર છે. અવશ્ય અજમાવી ખાત્રી કરો.

ટેલ-માર્ક

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટીકલ વર્ક્સ લી.

મુખ્ય નં. ૧૪

દુકાન:-

જેઠને લ્યો.

ભારીયા મહાજન વાડી, કાલખાદેવીરોડ

થાયમોસીન

પાયોરીયા, હલતા દાંત, પેઢાનો દુઃખાવો,
મોઢામાંથી આવતી વાસ, દાંતમાંથી નીકળતું
લોહી, દાંત ઉપરની છાત્રી વિગેરે દાંતનાં તેમજ
મોઢાના દરેક દર્દો માટેનો ચોક્કસ ઉપાય.

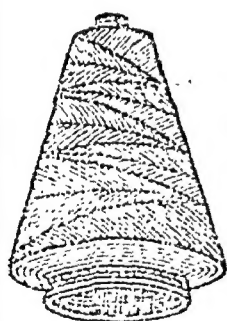
નોંધ:-દુધ પાવડર કે પેસ્ટને બદલે ખસ, દાંતણ આંગળીના
ટેરવા પર થાયમોસીન લઈને વાપરી શકાય છે.

:: સોલ એજન્ટ્સ ::

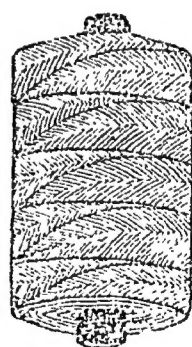
ટી. એમ. ડાકોર એન્ડ કું.

૪૩, ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટ-કોટ, મુંબઈ

ઘ ર ગ શ્યુ હુન્નર ઉઘોગો

જેવા કે,
શીવવાના સંચાના રીલ —
તથા ટયુબ જરવાના —
દડા બનાવવાના — અને —
વિવિધ જાતના બટન બનાવવાના —
મશીનો
અને

હરેક પ્રકારના કળાકૌશલ્ય તથા હુન્નર ઉઘોગની મશીનરી માટે મળો યા લખો:

૩-૧૫૩,
બ્રાડવે
મદ્રાસ.

બ્રાડવે બાયની કું નાગદેવી
કોસ લેન,
મુંબઈ ૩

ફોરબસ સ્ટ્રીટ-કોટ, મુંબઈ. અમદાવાદનાં એજન્ટ્સ:
શ્રી મશીન ટુલ્સ એન્ડ હાઈવેર કોર્પોરેશન, રીડ રોડ : રેલવેપુરા

નવાને તઝાગી આપનારા તરવો વીટામીન એ અને એફ ટુ સમન્વય
 તેમજ તેની ધાંતિ અને કોમલતાની સાચવણી એને ખીલવણી માટે જરૂરી એવાં તે બીજા
 કીમતી દ્રવ્યોની ત્વચાનિષ્ણાતોએ (Dermatologists) સલામત ઢરી છે તે સુવેદો હમારે
 સીમ્પલેક્સના સ્નેહમાં કરવામાં આવેલ છે, માટે તેજ વેચવા અને વાપરવા આગ્રહ કરી-

ગેસ ગોન પીલ્સ

પેટમાં થતા ગેસને બંધ કરી ખોરાકને પચાવી દરતને સાફ લાવનાર તથા પેટની દરેક બીમારીઓમાં ફાયદો પમાડનાર 'ગેસ ગોન પીલ્સ' દરેક ગેસ થતાં મનુષ્યને પુરો લાભ આપે છે. બદ્દહજમી, ખાટા ઓડકાર, પેટની આફરી, હૃદયની બીમારી અને ગેસથી થતાં પરિણામેને તાબડોતોબ બંધ કરે છે, મંદાગ્નિનો નાશ કરી ખરી ભુખ ઉઘાડે છે, શરીરમાં શક્તિ ભરે છે અને સ્નાયુને મદદ કરે છે જેથી આંતરડાં મજબુત બની ખોરાક હજમ થાય છે અને કબજિયાત નાબુદ કરે છે. ૧૦૦ ગોળીની બા. ૧) ના રૂ. ૫૦.

લખો:-વિશાળ ઔષધ ભંડાર : પારડી (જ. અમદાવાદ)
અથવા બ્રાંચ-સારંગપુર ફરતા વિસામા પાસે, અમદાવાદ.

શરદી અને સંધીવાના દરદા માટેનો ખાત્રી લાયક ઇલાજ
ઓડમેનનો

સાયપ્રસ સાલ્વ (રજીસ્ટર્ડ)

(પેન બાસ)

શરદીની કઠી અવગણના કરશો નહિ ! ખાત્રી-લાયક મલમ ગળા પર છાતી પર અને ખભા વચ્ચે મસજો. દરદની શરૂઆતમાં નાકની ઢાંકી પર મલમ ધીમેથી લગાડો. તેની સ્વચ્છતા આપનારી, જંતુનાશક સુગંધ શ્વાસ વાટે દ્યો.

દરદવાળા ભાગ પર તે લગાડો, આમણમાં પ્રવેશ કરીને રૂઝ લાવવાની સાયપ્રસ સાલ્વની શક્તિ દુઃખાવા અને અકડાપણામાંથી તાત્કાલિક રાહત આપશે. દરેક સ્થળે મળે છે. કીમત ફેન્સી ચીની પોટનો રૂ. ૧) અર્થ જુદું. એક આનાનો સ્ટેમ્પ મોકલીને ખાત્રી માટે મફત નમુનો મંગાવો. સોલ એજન્ટસ:-શ્રી એસો ઇન્ડિયન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કું. ૨૮૫, જુમા મસ્જિદ, મુંબઈ ૨

કલાગુરુ રવ. શ્રી રવિશંકર રાવળ

તરફથી લેટ, ૧૯૮૨

નિવેદન

૧૯૬૯ના માહ શુદ્ધ ૬ થી ગાંધીજીએ એકનીસ ઉપવાસનું જે વ્રત આદ્યું તેનાં માહ વદ બારશ ને બુધવારે સફલ પારણાં થયાં. તે સાથેજ વિચાર ઉપડ્યો કે ગુજરાતના કવિઓએ રચેલાં બાપુ વિશેનાં ગીતો કાવ્યો મંદીથી બે બે ત્રણ ત્રણ ઉપાડીને એક પ્રતિનિધિસંગ્રહ તુરતમાં બહાર પાડવો. તે માટે સાગતા વળગતા સ્નેહીઓને પૂછાવતાં પતો મળ્યો કે આવો 'ગાંધીકાવ્ય-સંગ્રહ' તો શ્રી ઝીણાસાધએ અને ઉમાશંકરે સંપાદિત કરીને '૯૩ની રેંઠીઆ બારશે બહાર પણ મૂકેલ છે. (અને એમાં મારું પ્રતિનિધિત્વ પણ મોજૂદ છે.) હું જ એ વાત ભૂલી ગયેલો.

એટલે એકજ ક્ષેત્રમાં એવા બે સંગ્રહો ન હોવા ઘટે એ નીતિને માન આપીને મેં છવટે નિર્ણય કર્યો કે, આ અવસરે રચાયેલાં મારાં પોતાનાં નવાં તેમજ જુનાં, અને ઉપર કહ્યા 'ગાંધી કાવ્યસંગ્રહ' માં નહિ આવી શકેલાં (કેમકે પાછળથી રચાયેલાં) શ્રી હુલા ભગતનાં લોકપ્રિય બની ચુકેલાં ચાર ગાંધી-ગીતો મળીને એક નાનું 'હુમખુ' પ્રકટ કરવું, અને તે દુલ્લભ નવપ્રકાશન પ્રેસિના વાચકોને સાદર કરવું. એ મનોરથ દુલ્લભ કાર્યાલયના અખૂટ ઉત્સાહથી ગાંધી-કારાવાસની સાતમી માસ-જયંતિએ, તા. ૯-૩-૪૩ના રોજ ફળીભૂત થઈ શકે છે.

મારાં ગીતોનો ક્રમ મેં ઉલટાવીને રાખ્યો છે, '૪૩થી શરૂઆત કરીને પાછલી સાલવાર મારી કૃતિઓને મૂકતો મૂકતો હું પાછળ ચાલ્યો છું. આઠ ગીતો આ અવસર નિમિત્તે રચાયેલાં નવાં છે. તે નવાંની જુમલે પંક્તિઓ ૨૫૪ છે. તેમાં મેં ગરબી, ભજન વગેરે દેશી ઢાળો મરોડોના પ્રયોગો કરેલા છે.

બાપુના આ અનશનમાં મૃત્યુ અતિ નિકટ આવી ગયું હતું. છેક પ્રાણ-દ્વાર સુધી પહોંચીને એ પાછું વળ્યું છે. એટલે નવાં ગીતોમાં 'મૃત્યુ પ્રહરી બન્યું' 'મૃત્યુનો મુજરો' વગેરે કલ્પનાઓ મારા પર જોર કરી ગઈ છે. જીવનના હતાંએ પોતે જ ગાંધીજીના પ્રાણની પહેરેગીરી કરી અને કદરૂપ કુત્સિત મૃત્યુ સાજન-ઘેરે જતી સુંદરીને રૂપે નૃત્ય કરતું કરતું છેક ગાંધી-ચરણે ઝુકીને લલિત નૃત્યપગલે જ પાછું સિધાવ્યું એવા ભાવ મારા 'મૃત્યુનો મુજરો' માંહેનો છે. ઉપવાસના પારણા પ્રસંગે પણ આખી જમાત ભેગું-પ્રેશક લજ્જવાદને વેગળું-મૃત્યુ ધુંધટ બેચીને બેઠું હોવાનું બતાવ્યું છે. પણ એને તો સ્વામીએ પાસે ખેલાવીને જીહાર કાઢ્યા, આશી-

વાંદ આપ્યા, કુશળ સમાચાર પૂછ્યા, સામે મૃત્યુએ ધુમટો ગોલી સ્વામી
વારણાં લીધાં—આ વેળાના ગાંધી-મૃત્યુ મેળાપનો મારો આવો ઉકેલ છે.

મુંબઈ નગરીમાં મહાત્માજીના દીર્ઘાયુ માટે પ્રાર્થના કરવા મુસ્લીમખંડેનો
સલા મળેલી ત્યાં જે ‘ખન્યુ’ તે પરથી ગાયું—‘જુદા આબાદ રાખો!’

સર તેજબહાદૂર સપ્ત અને શ્રી રાજજી વગેરેએ દિલ્લી ખાતે તે-
‘આગેવાન-પરિષદ’ વિશે લાગણીઓની આપદા ચુપ રહી શકી નથી.
વેદનાને હળવું અને સારે ખેડ રૂપ મળ્યાં તે : ‘આગેવાન આંધળા જે
એ મશ્કરીને વાચકો ક્ષમ્ય ગણે. સર તેજબહાદૂરની જ ઉક્તિનો એ
હવાલો છે, કે ‘ગાંધીજી’ અવસાન અટકે તો ચમત્કાર જ ગણારો. પણ એ
વાત જે બને તો દેશે શાંત રહેવું, દેખાવો ન કરવા વગેરે.’

આવા ખોલને વિનોદ રૂપે કાવ્યમાં વહાવી દેવા એજ આપણે મા-
સલામત છુટકારો છે. પછી ગંભીરતાથી ‘એ ત્રણસોને’ ગવાયું છે.

‘આપુનો ખરડો’ એ પૂલછાળમાં પૂર્વે આવી ગયું છે, પણ અંધસ્ય પ્રદેશમાં
નવું છે. ‘નિવેદન’ (પા. ૫૫) આ પ્રસંગનું નવીન છે,

‘જન્મજોમના અનુતાપ’ અને ‘ખમા ખમા લખવાર’ એ બન્ને મારા
કાવ્યસંગ્રહ ‘એકતારો’માં છે, અને ‘પરાજિતનું ગાન’થી માંડી ‘ધરતી માગે
છે ભોગ’ એટલાં ‘યુગવંદના’માં છે.

શ્રી દુલાભગતનાં આંહી ઉતારેલ ગાંધી-ગીતો એમના ગીતસંગ્રહ કામ-
વાણી ભાગ ખીલમાંથી ઉપાડેલ છે. એની મેં લખેલ પ્રસ્તાવનાનાં પાનાં
૧૦-૧૧-૧૨-૧૩-૧૪ માં આ ગીતોની ચમત્કૃતિઓનું મેં દર્શન કરાવ્યું છે.
સાંગોપાંગ કસળ એમનો જ મૌલિક છે, અને તે એક આમ્ય કવિનો છે તે જ
વિષેકાર્થ છે. રાજકારણમાં કે અર્થકારણમાં જાંડું નહિ સમજનારા આમ્યકવિ
ગાંધી જીવનની ખુબીઓને શી અજળ ભુક્તિથી પકડી લે છે તેનું દૃષ્ટાંત આ ગીતો છે.

એ ગીતો શ્રી દુલા ભગતે ‘૩૭-’૩૮ની સાલોમાં લખ્યાં છે, અને સલા-
ગૃહોમાં, રેડીઓ પર તેમજ આમોક્ષેનમાં ગાઈ શ્રોતાઓમાં માત્ર સુગંધતા મૂકી
છે એટલું જ હોત તો બસ ન લેખાત. એ ગીતો રાષ્ટ્રકાવ્યના નમૂના છે.

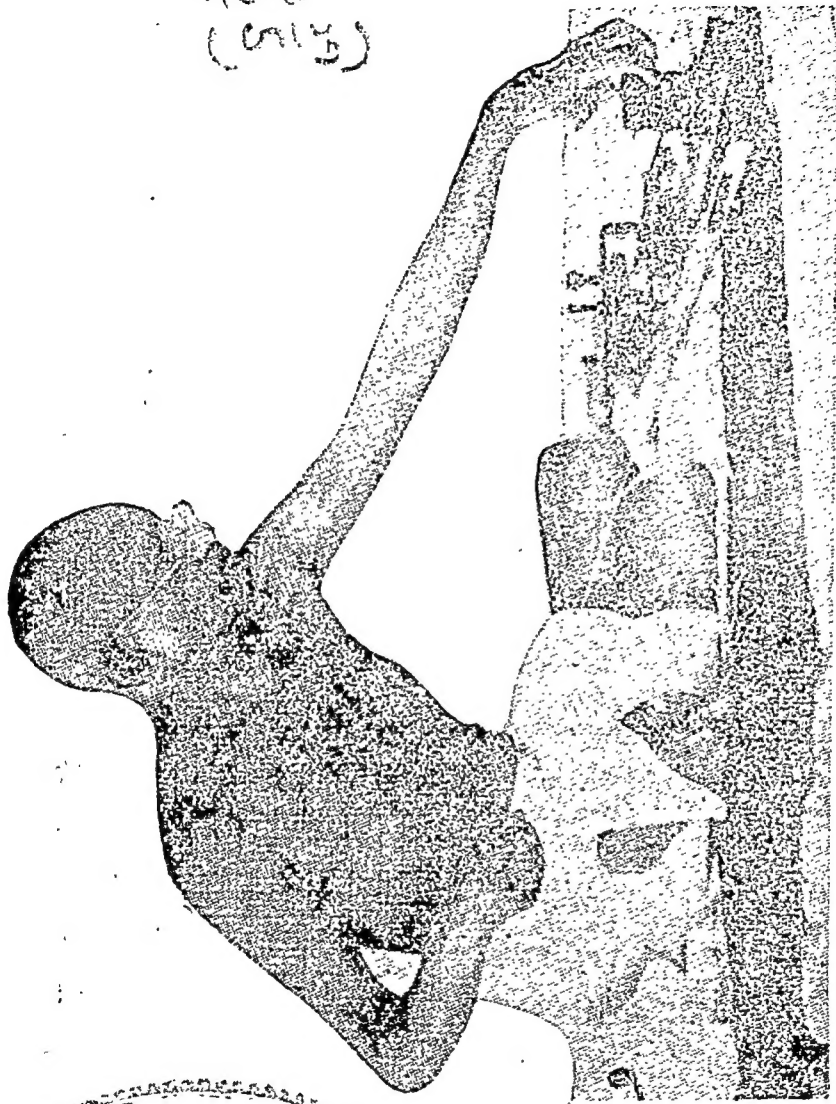
અહીં ‘ગાંધી કાવ્યસંગ્રહ’ના સંપાદકોએ કરેલું વિધાન ઠાંકવા જેવું છે—

‘પ્રશસ્તિ કાવ્યની ઉત્તમ કવિતાપ્રકારમાં ગણના થતી નથી. પણ આ
સંગ્રહમાં ગાંધીજીની પ્રશસ્તિ ઉપરાંત, એમના જીવનને લગતા છતાં એમના જ

સો સો વાલુંને જાણનારો.

૪૯૧.૦૫
મહીજી
(૫૫૫)

“એના કંતિલમાં ફેદા ન લાગે”

જીવનમૃત્યુને મુક્તે

ખાપુ ! માસ છ માસનાં વ્હાણાં
 કારાગારની કબરે ચોરાયા
 કુડા ખોલે કાળજડાં
 રથુપતિ

ખાપુ ! લખિયા છે કાગળ કરડા
 વાંચી હાકેમ થઈ ગયા કરડા
 દેતી વગડામાં ઘેતુ ભાંભરડા—

બાપુ માનવીઓ મત્ય ડાળે રે
મદમત્તો ઉડાડે છે ટાળે રે
તે દી' ઘાહ દીધી હરિ-ખાળે—રઘુપતિ રામ૦ ૧૦

બાપુ ! આતમ જેવા તપેલા રે
એવા છટીના ઘોમ ધખેલા રે
લીધા ધાનના કાળીડા છેલ્લા—રઘુપતિ રામ૦

બાપુ ! સાતમે વાત વંચાણી રે
સારી સૃષ્ટિ સૂપડલે સોવાણી રે ૧૫
એક અણડગ દરિયાની રાણી—રઘુપતિ રામ૦

બાપુ ! આઠમનાં અંજવાળાં રે
પડ પૃથ્વીનાં પડિયાં છે કાળાં રે
ઉપવાસીનાં લોહી ડાળાણાં—રઘુપતિ રામ૦

બાપુ ! નોમે નસેનસ તૂટે રે ૨૦
નીર પાછાં વળે ધુટે ધુટે રે
તોયે સંત—સમાધ ન છૂટે—રઘુપતિ રામ૦

બાપુ ! દશમીએ હુંગર ડોલ્યા રે,
 વિદરાળ વાણી વેદ બોલ્યા રે
 તો યે દોર પોતાનો ન ભૂલ્યા—રઘુપતિ રામ૦ ૨૫

બાપુ ! એકાદશે અંત થઈઓ રે,
 સારો સંસાર ચકાવે ચડીઓ રે
 તોયે તૂટી નહિ કેદી-કડીઓ—રઘુપતિ રામ૦

બાપુ ! બારશ ઊગી બળબળતી રે
 મહાકાળ તણી છોંયા ઢળતી રે ૩૦
 કેકે કહી ચિતા પણ બળતી—રઘુપતિ રામ૦

બાપુ ! તેરશે શક્તિની શીમા રે
 ધનકાર દેયા કેરા ધીમા રે
 લાગી લહે તો કુરાન ગીતામાં—રઘુપતિ રામ૦

બાપુ ! ત્રાદશે આંખો ઝંખાણી રે
 નવ ગમતી પોતાની યે વાણી રે ૪૦
 તળીઓની યે મત્ય મુંઝાણી—રઘુપતિ રામ૦

બાપુ ! પૂનમે હાથ તો ધૂજ્યા રે
કાળી પીડાએ કંઠ વરૂંધ્યા રે
ખ્યાલા તોય સ્વહસ્તેથી પીધા—રઘુપતિ રામ૦ ૪૫

બાપુ ! એકમે રગરગ વખડાં રે
માંડે છાતીએ કાન મનખડાં રે
જાણે મર્મ ન વૈદ મુરખડા—રઘુપતિ રામ૦

બાપુ ! નાડય ગર્ધ વદ ખીજે રે
પ્રાણ-પંખીડું પીંજરે થીજે રે ૪૫
નરનારીનાં નેણલાં ભીંજે—રઘુપતિ રામ૦

બાપુ ત્રીજે ઘોડ્યા, નથી જાવું રે
રહું ગાન અધૂરું તે ગાવું રે
ભગવાનને વાત ભળાવું—રઘુપતિ રામ૦

બાપુ ! ધાવ પડ્યા ઊંડા ઘટના રે ૫૦
'મહાદેવ'ના નામની રટણા રે
એની ચહે માથે પુષ્પોની ધખના—રઘુપતિ રામ૦

બાપુ ! ચોથે ચોધારે રેલી રે
મીઠા હાસ્યની સૌ માથે હુલી રે
કીધી બાળ-સંગે કીડા ઘેલી—રઘુપતિ રામ૦ ૫૫

બાપુ ! પંદર ખીલા ઠાકાણા રે
તોયે બિન્દુ ન રક્ત ઠાકાણાં રે
ત્રીજા અગ્નિ-પ્રયાણનાં વાણાં—રઘુપતિ રામ૦

બાપુ ! વિશ્વમાં વિસ્મય રેલ્યાં રે,
એવો કોણ કે મોતને ઠેલ્યાં રે! ૬૦
ભોળાં ! ભીષ્મની વાતું ચે ભૂલ્યાં—રઘુપતિ રામ૦

બાપુ ! વાટ વસમલીએ વળિયા રે
*મહારાંભુ પોતે સામા મળિયા રે
ભૂજ ભીડીને પૂછ્યાં કુશળિયાં—રઘુપતિ રામ૦

બાપુ ! ઝેરના ખીતલ જોગી રે! ૬૫
તમ બન્નેની પર્વણી ભેગી રે
*મહારાત્રિની મેળપ મોંઘી—રઘુપતિ રામ૦

મૃત્યુ પ્રહરી બન્યું

મૃત્યુ પ્રહરી બન્યું

—જૂલાણાં—

કોણ છો?—મૃત્યુ છું : કેમ ટલે અહીં?
છે અહીં આજ માફ રખોપું.
સાંભળી મોતના બોલ માનવ હસ્યાં—
વાહવા ! ચોર પ્રહરી બન્યો શું !

મોતના હાથમાં કારમી રાતમાં પ
ભાઈ દેખાય કૂંપા અમીના;
એકવીસ રાત લગ એક મટકાં વિના
મોત બાળી રહ્યું દીપ ધીના.

નગરણ ખેંચતા મોતને નેણલે
નેવલાં આંસુનાં જાય ચાલ્યાં; ૧૦
બોલકાં માનવી જોઈ વિસ્મય થયાં
પૂછતાં મોતને, કેમ રો દેયા !

લાખ જામે તમે લાલ્હિયા માનવી !
 માહરે માથ બદનામી-બોજ,
 વાંક મારો દઈ પારકે પાથ જૈ ૧૫
 કરગર્યા કેમ કંગાલ સોજ !

‘મરી જશે ! મરી જશે ! મેલી દો બાપજી !’
 બોલતાં જામ શાને ન કરડી !
 લોહીલોહાણ હૈયે રડી હું રહ્યું :
 કાળ મલકી રહ્યો મૂછ મરડી. ૨૦

મારનારી તમારી હશે દીનતા—
 નામ મારું નકામું દુણાશે—
 એ ભયે માનવી ! જાગું છું, પ્રાર્થું છું,
 નાથ ! ક્યારે હવે પ્રાત થાશે ?

મૃત્યુનો મુજરો

“ લાણ્યું લાણ્યું મેં તો હેત તમારું વદવા રે—ગાન

એન કારાગારે આવી મૃત્યુ નાચિયું રે
 નિધન નાચિયું રે.
 એની સેજલડીને ફરતું મૃત્યુ નાચિયું રે
 નિધન નાચિયું રે—

ભીષણતા પોતાની બૂઝી
 નિશ્ચેતનતા થનગન દૂસી;
 ઝૂલી ઝૂલી રુમઝુમ પગલે ગાચિયું રે
 નિધન નાચિયું રે—ગેના ૦ ૫

ભૂતાવળ મંગળ રવ ગાયે,
 કાળ તણે ઘર પૂજન થાયે,
 જીવનના હતાં જીવન નાચિયું રે
 નિધન નાચિયું રે—ગેના ૦

કર સીંગાર ચતુર અલખેલી
નહા લૈ, ઘો લૈ, સીસ ગૂંથેલી,
વર-ઘેલીએ સાજન-ધર શોધી લિયું રે
નિધન નાચિયું રે—

ચોા જો બેઠા સાજન તોરો,
જગ-કાળપનો હાથ કટોરો,
ખીને બનતો ગોરો જો તારો પિયું રે
નિધન નાચિયું રે—

ધન અંધારે અવધુ જાગે
જીવનના મીઠા અનુરાગે,
મૃત્યુ મુજરો માગી ચરણે ઝૂકિયું રે
નિધન નાચિયું રે—

પાયે ધૂધરડાં પેરીને મૃત્યુ નાચિયું રે
નિધન નાચિયું રે—

ખુદા આબાદ રાખે !

સૂણો એ કોણ ત્યાં જોલે ?—

‘ખુદા આબાદ રાખે !’

મુસલમાં માત સૌ જોલે,

‘ખુદા આબાદ રાખે !’

‘ખુદા આબાદ રાખે—મુલકને આઝાદ થાવા, પ

‘ખુદા આબાદ રાખે—જગૃતિની જેત ગાવા.

‘જગતના સાંધ છો, જીવો !

ખુદા આબાદ રાખે !

‘અમે મિસ્કિન—ધરે દીવો

ખુદા આબાદ રાખે !’ ૧૦

ખુદા આબાદ રાખે એ દુવા દેનારીઓને !

અને આબાદ રાખે વીરની જાણનારીઓને !

૪૩ નાં પારણાં

- ભજન -

પારણીઆં પિરસાવો હરનાં વ્રતની આજે પર્વણી હો જ.

પારણિયાંમાં લાવ્યા સૂરજ કેસર કેરા ખૂમચા હો જ;
પિરસ્યા પિરસ્યા પ્રભુજના પવને સંદેશ,

‘આયુષની પૂરાતું બાપુ ! પહોંચી મારે ચોપડે હો જ.’

‘માગી લેશું લીડયું પડે ભગવાન !’ ૫

વળતા ને કાગળિયા બાપુ મોં મલકાવી મોકલે હો જ.

૨

પારણિયાંમાં પિરસો જગની માતાઓનાં દૂધડાં હો જ.

જગ-બાળકના પિરસો મોહન મલકાટ,

કેડયું જનનાં મનની પિરસો પલ પલ લીલી પ્રાર્થના હો જ.

એ પીરસણાં ઘૂંટીને દેખે બાને હાથ, ૧૦

હળવા હળવા પીંજે બાપુ ! જેજે આવે હેડકી હો જ.

૩

પારણિયાંમાં એ કુણુ બેઠું ઓઢી કાળા ઘૂમટા હો જ !

‘ઓરાં ! ઓરાં !’ કહીને બોલાવ્યાં પેતા પાસ,

માથે કર મેલીને બાપુ પૂછે કશાનાં કાળનાં હો જ.

ભુજ લંબાવી કીધા છે ખૂબ જુહાર, ૧૫

ધુંધટડા બોલીને બાપુ મૃત્યુ લયે છે મીઠડાં હો જ.

આગેવાન આંધળા જેના—

શે'ર દિલ્લીમાં એક દી' ઊઠી કારમી હાલકલોલ;
 દસ દિશાએ ધૂળના ડમ્બર; વાગતા આવે ઢોલ;
 આગેવાન ત્રણસો આવે
 ટેલીગ્રાફ તાર ધૂનવે.

આગેવાન આંધળા જેના, ૫
 કટક એનું જય કુવામાં.

ત્રણસોએ જ્યારે તાળીઉં પાડીને જીભનો દીધો દમ
 'વૉય મા !' કહીને આંખ મીંચી ગૈ હાકેમ કેરી મઠમ,
 ચર્ચિલને તાવ આવી ગ્યો,
 માંદો રૂઝવેલ્ટ પડી ગ્યો—આગેવાન૦ ૧૦

ત્રણસો નેતા ટાંપીને ઘેઠા, મોકલી દે કરાવ,
 છાપેલ એક પતાકડું આવ્યું, 'ધર ભેળા થૈ જવ !'
 આગેવાને આમળી મૂછયુ' :-
 'અમે તોધારી મૂછયુ'તું.'—આગેવાન૦

બાહ આગેવાને ભાખ્યાં ભાવિ, બાપુ તો જીવશે નહીં! ૧૫
જીવશે તો ચમત્કાર ગણાશે, શાંત રે'જો સૌ ભઈ!

બખરદાર રોયા ય છો તો !

નવો કાંઈક કાઢશું રસ્તો—આગેવાન૦

ત્યાગનો મારગ મૂરખાઓનો: શું કરે તેજખડાદૂર!
'સર'નો છે નૈ મોહ કૈં બાકી, તોય કરે નવ દૂર ૨૦
કાં કે એને બીક લાગે છે
લોકો તકસાવક કૈ'શે !—આગેવાન૦

મારું બેટું આ તો જીવી ગ્યા બાપુ!
તેજ થ્યાં એનાં બખર
હિન્દની પૌલીટીકસનો હવે કેમ કરશું ઉદ્ધાર ! ૨૫
એના એજ લોહીઉકાળા,
અનશન પ્રાર્થના વાળા!

આગેવાન ત્રણસો ઊઠ્યા,
પોતાને ઘેર પાછા ગ્યા.

આગેવાન આંધળા જેના ૨૯
કટક એનું જાય કુવામાં.

એ ત્રણસોને—

ઢાળ—‘હજારો વર્ષની જૂની અમારી વેદનાઓ’

તમારું સ્થાન ત્યાં નહોતું—ન દિલ્હીની દિશામાં
ન ચર્ચા કે દલીલો કાકલૂદી વેરવામાં.
અરે એ પાયતખ્તોની કબર પર ઝૂકવામાં
અને લોખાન મોંઘો બાળવામાં સ્થાન નહોતું.

અરેરે ઉત્તરે ચાલ્યા ગયા દક્ષિણ ભૂલી ! ૫
દિશા સાચી હતી, પાસે હતી, તેને જ ભૂલી,
અહીં આત્મા હતો, ત્યાં જોળીઉં, એ વાત ભૂલી,
કદમ ભૂલી પ્રભુના મસ્તકે ચડવા ગયા શું !

તહીં બેઠા રહી થપ્પડ સહી, વક્કર ગુમાવ્યો,
ખસમ ખો આઈ ઘેલી ! ક્યાંક બેટો હાથ ના’વ્યો, ૧૦
વલોવ્યાં નીર યમુનાનાં ન પીંડો ખહાર આવ્યો,
ન સામો સાદ આવ્યો તો ય શું બેઠા રહ્યા ત્યાં ?

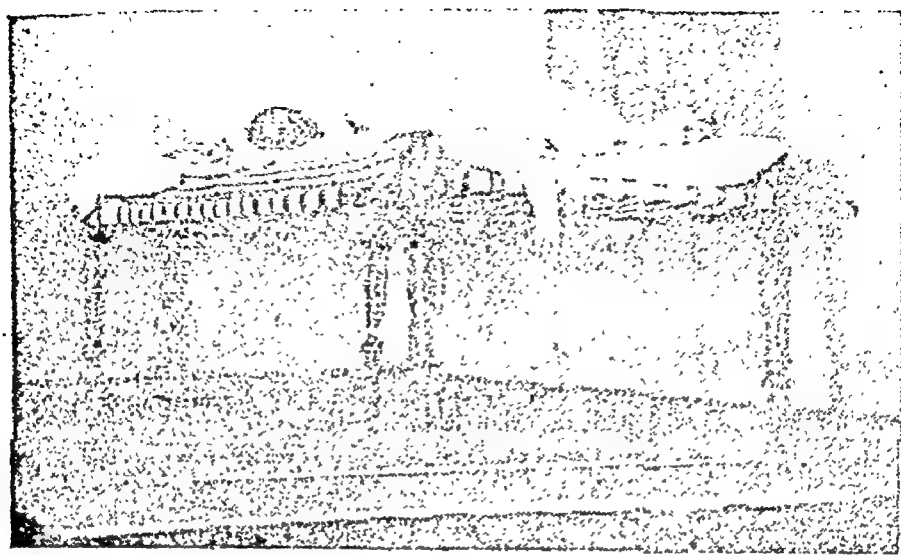
કહ્યું બે હોત કે ‘થાનક અમોચે ફેરવ્યાં છે,
‘અમારી ધાન-થાળી ને પથારી ત્યાં જ ત્યાં છે,

‘અમારાં કરબલા કાશી અને કૈલાસ ત્યાં છે, ૧૫
‘હૃદય ત્યાં છે, મગજ ત્યાં છે, સમુચ્ચો પ્રાણ ત્યાં છે—

‘અમે એ ધૂળમાં જેસી ભજન ગાશું પ્રભુનાં,
‘હશે જે આંખમાં તો જેરશું જે આંસુ ઊનાં;
‘ચડ્યા છે થાક તે ખંજેરશું અમ કાળજૂનાં!’
અરે જે એટલું કહેવા હોતે બળ વાપર્યું ના! ૨૦

તો—

બચત કાગળ કલમ અશનાઈ, થોડાં થંક મોંનાં,
બચત ધર્જીત અને અરમાન ઘરની ઔરતોનાં,
ઉકાળા લોહીના પણ ઊગર્યા હોત આપ સૌના:
વળી પરખાત પણ નૈ, છો કથીર કે શુદ્ધ સોનાં!

જન્મભોમના અનુતાપ

(૧૯૩૯ રાજકોટ-અનુશનમાં પારણાં વખતે દાઢિયાવાડની ધરતીના ઉદ્દગારો)

જન્મનો દાળ

જ રે બાપુ ! તમને કરાવી પારણિયાં,
હું થઈ ઉપવાસણી રે જ.

જ રે બાપુ ! ગોઝારાં અમારા આંગણિયાં,
હું દેવી થઈ છું ડાકણી હો જ.

જ રે બાપુ ! નુગરી મને આપે માનેલી, ૫
મેં સંધર્યા'તા ઝોરતા રે જ.

જ રે બાપુ ! જંતને જ નહિ મેં તો જાણેલી,
ધોખા એ હૈયે ધીકતા હો જ.

જ રે બાપુ ! મેંણલાં દધને જો બાજેલો,
હો ! તું વણતેડયો આવિયો રે જ, ૧૦
જ રે બાપુ ! પગલે ને પગલે પરઝાજેલો,
જકારો સામો કા'વિયો હો જ.

જ રે બાપુ ! હીરલાના પરખું હોંશીલા,
હસતો ને રમતો ઊતર્યો રે જ;
જ રે બાપુ ! કોયલાનાં આંહીં તો દલાલાં, ૧૫
હો ! ભરોંસે તું ભૂલો પડ્યો હો જ.

જ રે બાપુ ! ચુમિયું ભરીને ચાટી લીધાં
હો ! લોહીઆળાં જેનાં મોઢડાં રે જ,
જ રે બાપુ ! દૂધ પી કરીને ડંખ દીધા
હો ! વશિયલ એ ભોરીંગડા હો જ. ૨૦

જ રે બાપુ ! તમે રે સંભારી જ્યાં સમાધ
હો ! ખાંપણ ત્યાં તો સાખદાં રે જ,
જ રે બાપુ ! તમે કીધા અલખના આરાધ
હો ! પડધા મેં દીધા પાપના હો જ.

જ રે બાપુ ! મેણલાંની દિજે બાપ માફી ૨૫
હું પાપિણી જોળા પાથરું રે જ.

જ રે બાપુ ! જતિ ને સતીનાં સત માપી,
હું પાને પાને પરઝળું હો જ. ૨૮

ટીપણુ : ગાંધીજી રાજકોટના પ્રજાસંગ્રામમાં ભિતર્યા; રાજ-કોલ પળાવવા ઉપવાસ કર્યા, એ પ્રતાપ પોતે દેશી રાજ્યોની પ્રજાના યુદ્ધોમાં સાથ નથી પૂરતા એવાં મેણાંટાણાંનો હતો. નુગરી=ગુરુ વગરની, એ શબ્દમાં પ્રજાનું શ્રદ્ધાહીન માનસ ધ્વનિત થાય છે. ઓરતા=ન બની શક્યું હોય તેના અફસોસ. 'લકારો સામે કહાવિયો...' = 'આંહી' આવશે નહિ.' એવું અધિકારીએ કહાવી દીધેલું. વસિયલ ભોરીંગડા' = 'વિષધર નાગો. સમાધ=દેહપાત. ખાંપણ=કોઇક ખોલેલું કે ગાંધી રાજકોટને ટીપ્પે દેહ પાડશે તો ખાંપણ તૈયાર છે. અલખના આરાધ=અલક્ષ્ય (ઇશ્વર)નું સ્તવન.

૧૨/૧૧

બાપુનાં પારણાં

બમા ! બમા ! લખ વાર

(ગાંધીજીના અગણિતેરમા જન્મદિને ત્રણ પંક્તિના હુકા)

બીજાંને બકરાં કરી, આપ બને ગોવાળ
બીજાં સખ કંગાલ ને પોતે પાલનહાર;
લ્યાનત હજે હજર, એહવા આગેવાનને.

બીજાંને બથમાં લઈ, થાપા થાપડનાર,
પોતાનાં વડિયાં કરે કદમે રમતાં બાળ;
બમા બમા લખવાર એહવા આગેવાનને.

સિંહણ-ખાળ ભૂલી ગયાં, ખુદ જનનીની કુંખ,
આતમ-ભાનની આરસી ધરી એની સનમુખ;
મુગતિ ફેરી ભૂખ, જગવણહાર ઘણું જીવો !

પા પા પગ જે માંડતાં, તેને પહાડ—ચડાવ ૧૦
તસુ તસુ શીખવનારનાં ઝાઝેરા જશ ગાવ;
રાતા રંગ ચડાવ, એહવા આગેવાનને.

‘ખમણા વધજો એટડા ! (અને) શિષ્ય સવાયા થાય !’
એ તો કહેણી રહી ગઈ, રહેણી કિહાં કળાય ?
ખાલા ભરભર પાય, (એવો) મૂર્શદ તો એકજ દીઠો. ૧૫

પગલે પગલે પારખાં, દમ દમ અણુઈતખાર,
શાપો ગાળો અપજશો ભરિયા પોંખણ—થાળ;
કૂડાં કાળાં આળ, ખમનારા ! ઝાઝી ખમા.

ખાખા ! જીત અજીત સખ, તેં ધરિયાં ધણી દ્વાર,
મરકલડે મુખ રંગિયાં, દિલ રંગ્યાં રૂધિરાળ;
રૂદિયે ભરી વરાળ, હસનારા ! ઝાઝી ખમા.

વરોડાં ૧

બાપુનાં પાઠશાં

બમા ! બમા ! લખ વાર

(ગાંધીજીના અગણોતરમા જન્મદિને ત્રણ પંક્તિના કુહા)

બીજાંને બકરાં કરી, આપ બને ગોવાળ
બીજાં સખ કંગાલ ને પોતે પાલનહાર;
લ્યાનત હુને હુનર, એહવા આગેવાનને.

બીજાંને બથમાં લઈ, થાપા થાબડનાર,
પોતાનાં વડિયાં કરે કદમે રમતાં બાળ;
બમા બમા લખવાર એહવા આગેવાનને.

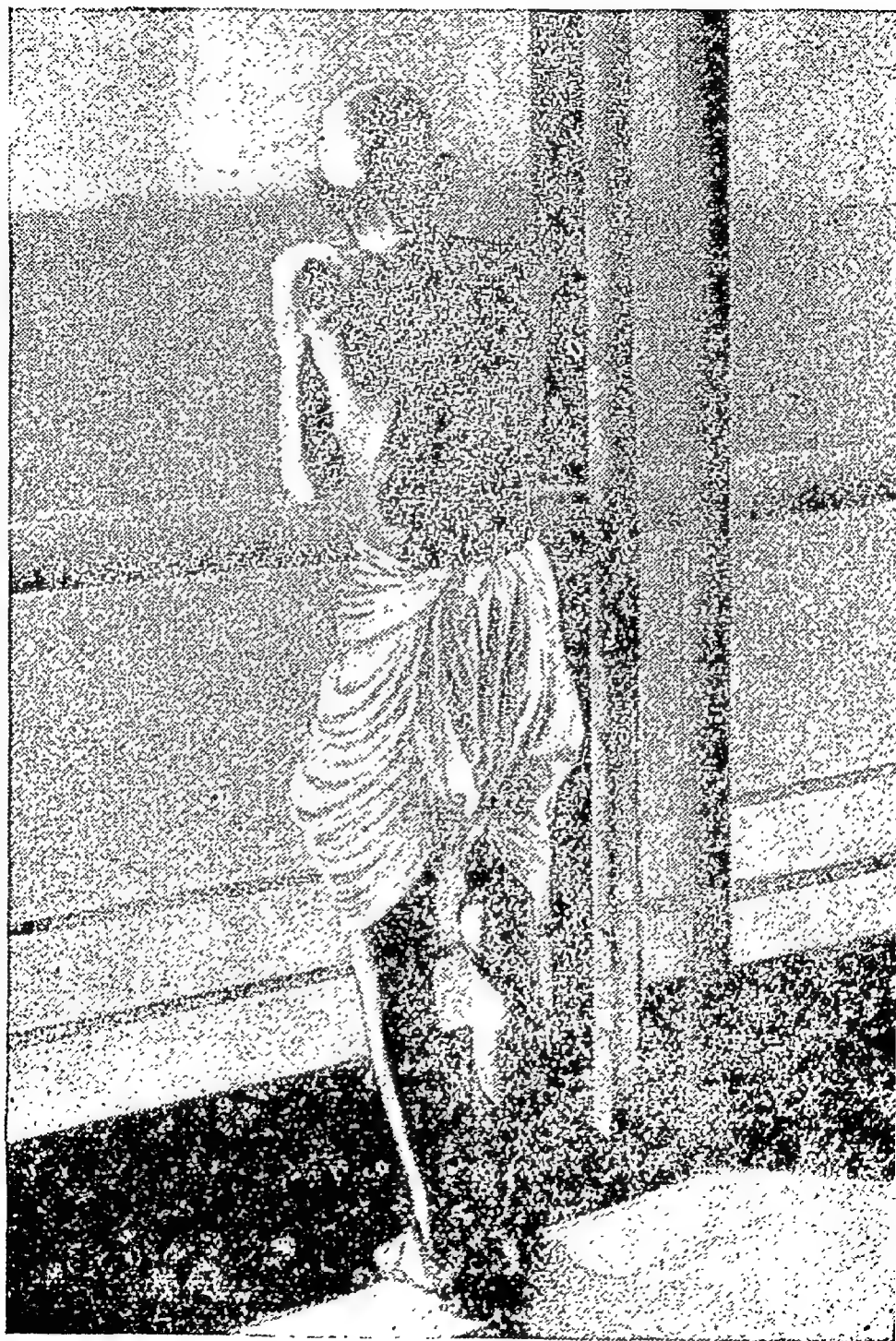
સિંહણુ-ખાળ ભૂલી ગયાં, ખુદ જનનીની કુંખ,
આતમ-ભાનની આરસી ધરી એની સનમુખ;
મુગતિ ફેરી ભૂખ, જગવણુંહાર ધણું જીવો !

પા પા પગ જે માંડતાં, તેને ખહાડ—ચડાવ ૧૦
તસુ તસુ શીખવનારનાં ઝાઝેરા જશ ગાવ;
રાતા રંગ ચડાવ, એહવા આગેવાનને.

‘ખમણા વધજો એટડા ! (અને) શિષ્ય સવાયા થાય !’
એ તો કહેણી રહી ગઈ, રહેણી કિહાં કળાય ?
ખાલા ભરભર પાય, (એવો) મૂર્શદ તો એકજ દીઠા. ૧૫

પગલે પગલે પારખાં, દમ દમ આણુઈતખાર,
શાપો ગાળો અપજશો ભરિયા પોંખણુ—થાળ;
કૂડાં કાળાં આળ, ખમનારા ! ઝાઝી ખમા.

ખાખા ! જીત અજીત સખ, તેં ધરિયાં ધણી દાર,
મરકલડે મુખ રંગિયાં, દિલ રંગ્યાં રૂધિરાળ;
રૂદિયે ભરી વરાળ, હસનારા ! ઝાઝી ખમા.

બાપુનો ખરડો

(૪૦ની ગાંધીજયન્તિ દાણે મહાત્માજી વાઘસરોયની મુલાકાતમાંથી શૂન્ય હાથે પાછા ફર્યા તે પ્રસંગે, સામેની તસ્વીર ઓંચીંતી નજરે પડતાં રચ્યું.)

—અંજનિ—

આ માણસને યોખે મુખડે
માંડયા છે લાખો મૂરખડે
કુમેરા : ને કૈં કૈં રખડે
પેન્સીલ-કાગળ લે.

એ લાખોમાં એક જ ડાહ્યો ૫
ચહેરાની છખીઓથી કાચો,
મુખ મેલીને જઈ મંડાચો
ઘરડે આ ખરડે.

લાગણીઓ લહેરાય કલેજે,
બુદ્ધિખેલ રમાતા ભેજે, ૧૦
પણ આ ભાઈ કલાધર ! કે'જે
શીદ મોહ્યા ખરડે ?

ખરડામાં ખંકી ન છટા છે,
માંસલતા કેરી ન ઘટા છે,

ગડગૂમડ ભાઠાં ચાઠાં છે ૧૫
ઝરડાયલ ખરડે.

નહોતું જે મુખને મરકલડે
એવું શું દીઠું તેં ખરડે
કે બીજા પણ કાંડાં કરડે
ચીતરવા ખરડો ! ૨૦

મારી એ સમસ્યાનો ખાસો
આજ અચાનક જડે ખુલાસો
વણજીભે બોલન્ટો વાંસો
સમસ્યા સમજાવે.

ફૂટે ખરડો, “બાપુની લૂલી ! ૨૦
લોકપ્રશંસાએ મત્યભૂલી !
વિશ્વવશીકર એ વાંસલડી !
થાકી જીભલડી !

ને ગાંધીના મુખ--મરકલડા !
અસંખ્ય ઉપમાના લાડકડા ! ૩૦
તારાં નખરાં થૈ ગ્યાં ઠરડાં,
વખાણુ--ખગડેલા !

સંકેલી લો કળા તમારી,
વારી ગાવી પહોંચી મારી,
હું કાળો કુખડો, પણ કારી ૩૫
ફાવે બસ મારી.

કાકલુદી ને કાલાવાલા
તમે કરી રહ્યાં નખરાળાં ?
હું નવ જાણું એ કેં ચાળા,
હું રીઠો ખરડો. ૪૦

આવડતો એક જ એકડલો,
આખર ક્યમ થઈ જવું ઠરડો,
નિર્મમ, નિશ્ચલ, કાળો, કરડો
હું નાનો ખરડો." ૪૪

પરાજિતનું ગાન

(૧૯૩૩માં ગાંધીજી પોતાની ને દેશની પરાજિત દશામાં સૌપહેલા મુંબઈ આવ્યા ત્યારવેળાનું.)

પરાજિતનું ગાન :
ગા મન, પરાજિતનું ગાન.
એકલ પરાજિતનું ગાન. ૩

પરાજિત સેનાપતિનાં
પંથ ને મેદાન સૂનાં :
શમ્યાં છે સન્માન જૂનાં :
વિજન પુરની ગલીગલીએ
તોય ગાજે ગાન,
ઓ મન ! પરાજિતનું ગાન ! ૯

પરાજિત પાછો વળે
સજવા નવાં આયુધ,
જનેતાને સ્તનેથી
પીવા અભયનાં દૂધ. ૧૩

કોણ સૂતાં કોણ જાગે,
કોણ જખમી દવા માગે,
પૂછતો પ્રેમાળ રાગે

ભમે છે મહેમાન :

ગા મન ! પરાજિતનું ગાન.

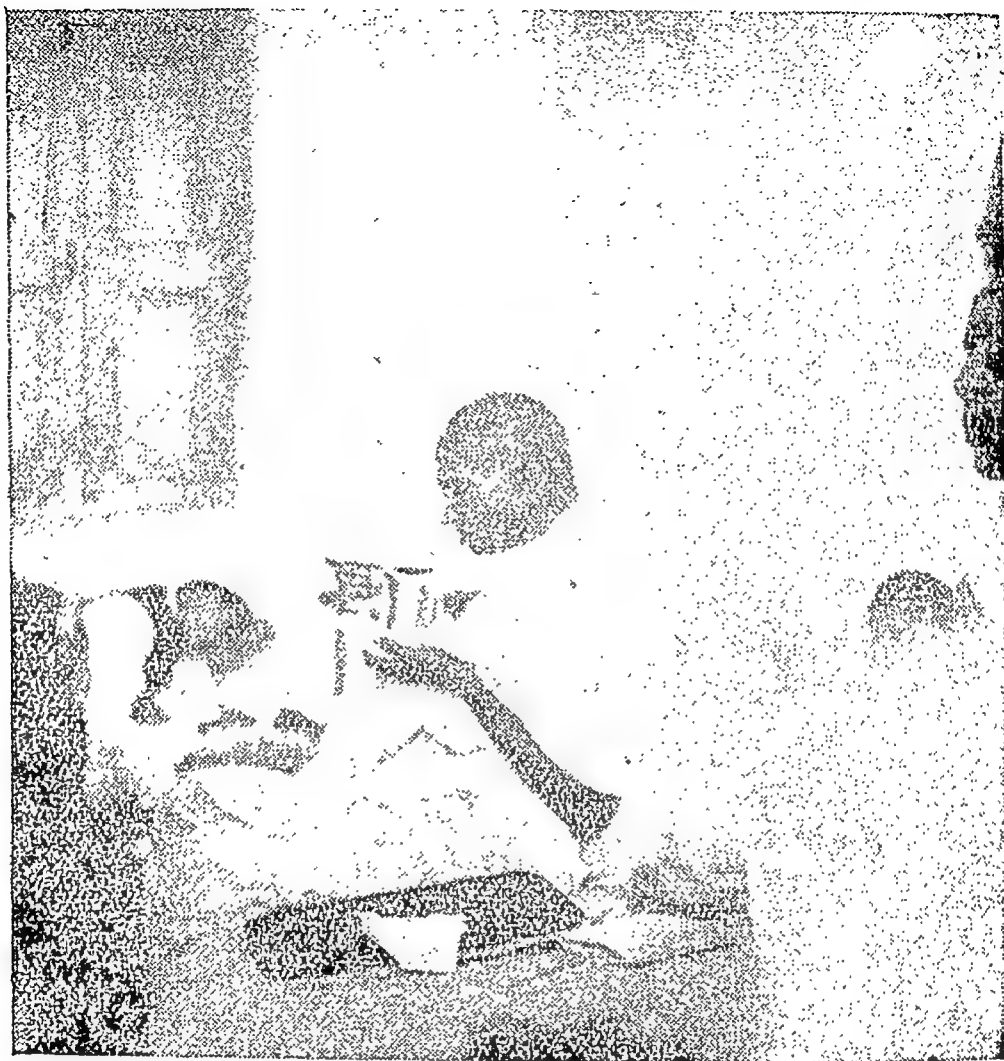
૧૮

પરાજિતનો આંદલો કંકુ તણો:
પરાજિતનાં છત્ર ચામર વીંઝણો:
પરાજિતના લખામુખ યોદ્ધાગણો:
સહુ વિરામ્યાં, એક નવ વિરમે
ખિરદનું ગાન !

ગા મન પરાજિતનું ગાન :

એકલ પરાજિતનું ગાન.

૨૬

છેલ્લી સલામ

[હરિજનોને માટે પૂના ખાતે મંડાયેલા '૩૨ના અનશનસપ્તાહ વખતે]

ઢાળ—ભૂલ્યો રે ભૂલ્યો રાજ સત રે ગોપીચંદણ,
પિયા! પરદેશે ન જનાં હો જી!
એ રે સેજડિયે અમને નીંદશ ન આવે ને.
મારે મન રાજ ન ભાવે હો જી! એ ભજનનો.

સો સો રે સલામું મારાં ભાંડુડાંને કે'ન્ને રે,
 ઝાઝેરા ભુહાર જગને દેન્ને હો જી !
 મળાયું ન તેને માફમાફ કે'ન્ને ને
 . રુદિયામાં રાખી અમને રે'ન્ને હો જી.

ટીપે ટીપે શોણિત મારાં તોળી તોળી આપું તો યે, . ૫
 પૂરાં જેનાં પ્રાછત કદી યે જડશે ન જી,
 એવા પાપદાવાનલમાં જલે છે જનેતા મારી,
 દિલડાના ડુંગર સળગ્યા-ઠરશે ન જી !
 સો સો રે સલામું

ફકીયાં ખાખ ખાંડવ વનને પાંડુ તણા પુત્રે તે દિ'
 નિરદોષી નાગાં લાખો ભુજાણાં હો જી, ૧૦
 આદુનાં નિવાસી એ તો આ રે આર્યભોમ કેરાં,
 પૂવજ મારાને પાપે લૂંટાણાં હો જી,
 -સો સો રે સલામું

૧ રઘુપતિ રામ મારા રુદાનો વિસામો-એણે
 ઋષિઓને વચને ખાધેલ ખોટયું હો જી,

પ્રભુનામ ભજતો એણે પારાધી સંહારિયો રે ૧૫
એનું ઘોર પાતક આને ઊમટ્યું હો જી !
સો સો રે સલામું

છેધાં, બાળ્યાં, ગારદ કીધાં, પૃથવીનાં પેટમાં ને,
અસૂરો કહીને કાઢ્યાં વનવાસ જ;
જીવતાંને કાળે જીવી નરકું બંધાવિયું ને
સદાનાં નરાધમ રાખ્યાં દાસીદાસ જ-૨૦
—સો સો રે સલામું

૨ સમર્થોની સત્તા સંતો, ધુતારાની ધૂતણબાજ,
કુડિયા ગુરુની કૈં કૈં કરામાત જ;
એની તો વણાવી ધીંગી ધરમધન્યો ને
ભાંડું ફેરે રંગતે રંગી ભલી ભાત જ
—સો સો રે સલામું

એવી એવી ઝડીઓ મારાં સહોદરો ઝીલતાં ને ૨૫
ધરમ-ધનને ક્યારે સિંચાણું હો જ;
રુદામાં શમાવી સરવે રુદન-પિયાલા વાલાં

શૂદ્રે તપશ્ચર્યા માંડી છે તે કારણે મારો પુત્ર મૃત્યુ પામે છે ! તે પરથી
રામચંદ્રે એ તપસ્વીનો શિસ્તજેદ કર્યો હતો.

૨ આ બધા જીવનો ધર્મને નામે થઈ રહેલ છે એ ભાવાર્થ.

હરિ કેરા રથડા હેઠળ પિલાણાં હો જી.

—સો સો રે સલામું

રથના સારથિડા સુણજો સાધુ ને ગુંસાઈ સરવે !

કડાકા કરે છે રથની ધરીઓ હો જી. ૩૦

જુઓ જુઓ જુગનો ભૈરવ ઊભો વાટ ખાળી આજે,

ભીતર નિહાળો, હરિ ક્યાં પળિયો હો જી

—સો સો રે સલામું

જુગનો મહારાજ આજે મહાકાળ જાગિયો ને,

ધરમ કેરાં ધારણ-કાંટા માંડે જી:

સતને ત્રાજવડે મારાં કલેજાં ચડાવિયાં મેં, ૩૫

શીશ તો નમાવ્યું શાસન--દંડે હો જી

સો સો રે સલામું

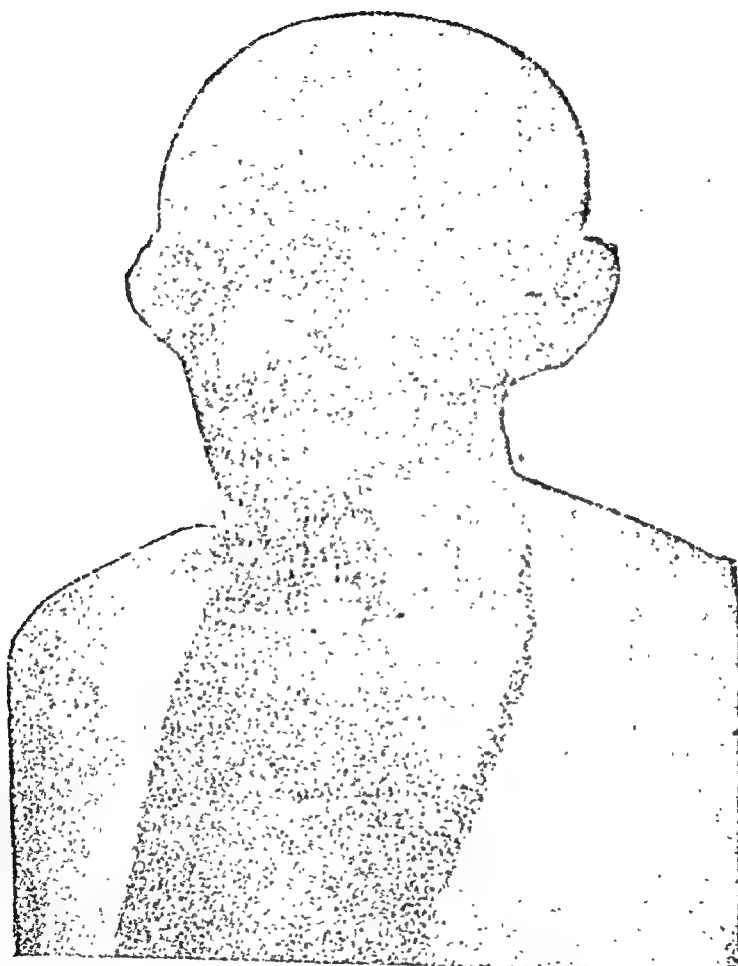
હરિ કેરાં તેડાં અમને આવી છે વધામણી રે,

દલિતોને ઉત્સવ હાકલ પડી છે હો જી;

હસતાં મુખડાની અમને વિદાયું દિયો રે વાલાં !

રખે કોઈ રોકે નયણાં રડીને હો જી !

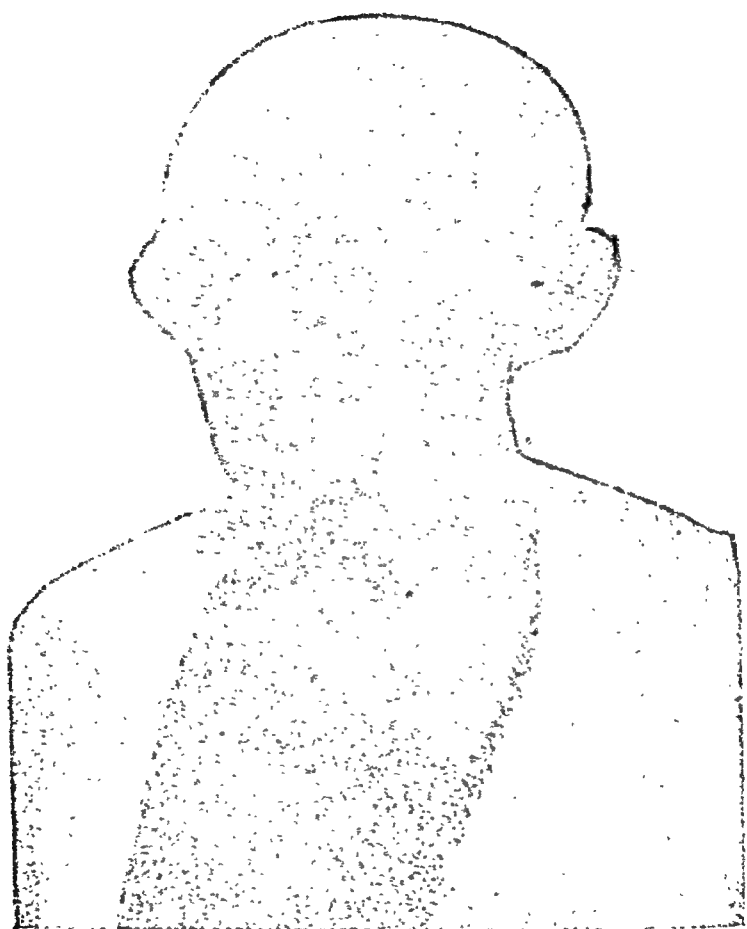
સો સો રે સલામું

તારાં પાતકને સંભાર !

(ઉપરના જ અવસરે)

તારાં પાતકને સંભાર, મોરી મા !
રે હિન્દ મોરી મા !

તારાં પાતકને સંભાર !

(ઉપરના જ અવસરે)

તારાં પાતકને સંભાર, મોરી મા !
રે હિન્દ મોરી મા !

પોતાના પાપભારે પોતે તું ચેપાણી
એવી કાળજૂની જીવમકમાણી હો મા !
રે હિન્દ મોરી મા !

પરને પટકીને નીચાં ઊંચી તું કે'વાણી !
આખર અંગે અંગે આપેથી છેદાણી હો મા !
રે હિન્દ મોરી મા !

તારે મંદિરિયે આજ કોનાં ચાલે શાસન,
જે જે દેવ કે અસૂરનાં એ આસન હો મા ! ૧૦
રે હિન્દ મોરી મા !

આભામંડળ લગ એનાં શિખર ખેંચાણાં,
એના પાયામાં તુજ છોડાં આરાણાં હો મા !
રે હિન્દ મોરી મા !

પાયા હેઠળથી આજે હાહાકાર જાગે, ૧૫
ભૂખી ધરતી નવલા ભોગ ભારી માગે હો મા !
રે હિન્દ મોરી મા !

તારા ધૂરીધર આજે સમાધ ગળાવે,
તારા ઈશ્વરને આહૂતિ એવી ભાવે હો મા !
રે હિન્દ મોરી મા ! ૨૦

તારા દેવળના ઘોર ધુમ્મટ ઊંચા તૂટે,
જેને છુંધા'તાં તે જાગી તુજને લૂંટે હો મા!
રે હિન્દ મોરી મા !

સાંભળ સાંભળ હો ખહેરી ! ભાવિના ભણકારા,
તારા ભોગળ-ભીડ્યા ભાંગે ઠાકરદ્વારા હો મા ! ૨૫
રે હિન્દ મોરી મા !

ચિરાડ ચિરાડે જોતો અવધુ એક જૂરે,
અંદર પોતાનાં શોણિત ને હાડ પૂરે હો મા !
રે હિન્દ મોરી મા !

એ રે પૂરણહારાને પૃથ્વી કેમ ખોશે, ૩૦
ભૂંડી ! એ મરશે તો જીવનકોનાં રે'શે હો મા !
રે હિન્દ મોરી મા !

તારાં પાતકને સંભાર મોરી મા !
રે હિન્દ મોરી મા ! ૩૪

*અંતરની આહ

[ગાંધીજી ગોળમેજી પરિષદમાં જતા અડધ્યા ત્યારે]

મને સાગરપાર બોલાવી એ! શ્રીઠન !
આહરમાનભર્યાં હર્ષ ઇજન,
બાંધવતા કેરાં બાંધીને બંધન

આખર આજ મતિ બિગડી :
રૂડી શ્વેત ધન્ટ રગદોળી રહી ! પ
અર્થિ ! અમૃત ચોધડિયાં ગડિયાં
ત્યારે કેમ હુળાહળ દોળી રહી !

મારા કોલ પળાવવા કારણીએ
ખાંડ્યા ખેડૂતોને મેં તો ખાંડણીએ,
એનાં ધાન લીધાં કણીએ કણીએ, ૧૦
'ખપી નજો વીરા મારા,
નેકીને ખાતર !'
એમ ઘૂમ્યો વિનવી વિનવી,

ત્યારે વાહ સુખન ! ઇમાનદારી કેરી
વાત તારે તો નવી ને નવી !

હું 'સુલેહ ! સુલેહ ! સુલેહ !' રટયો; ૧૫
નવ નેકીને પંથેથી લેશ હટયો,
દિલે તારેથી તો યે ન દંશ મટયો,

તું 'ડરાવ ! દબાવ ! ડિડાવ !' વિના
બીજે દાવ એકેય શીખી જ નથી !
તુંને શું કહું માનવની જનની ! ૨૦
વશ થાય પશુ પણ વહાલપથી.

મારા ખેડુને માર : મને તાંડીં મહેક્કિલ !
આંહીં ગોળીબાર : ત્યાં કૂળે કોકિલ !
આંહીં કાળાં કારાગાર : ત્યાં મંજિલ !

ખૂબ સહ્યાં અપમાન, ગળ્યાં વિષપાન ૨૫
હવે મને રોકીશ ના !
મારાં સ્થાન માતા કેરી ઝૂંપડીએ :
મને મહેક્કિલમાં ઘેલી ! ગોતીશ ના.

અહીં છે, અહીં છે, મુગતિ અહીં છે;
નથી ત્યાં, નથી ત્યાં, બીજે ક્યાં, અહીં છે; ૩૦
પ્યારી મા-ભૂમિની ધરતી મહીં છે.

એને શોધીશ ના દિલ ! સાગરપારની
તેજભરી તકરાર વિશે,
એનો રાખીશ ના ઈતખાર, હવે
ખીજ વાર કો' કોલકરાર વિશે ! ૩૫

વળી જાઓ રે વહાણ વિદેશ તણાં !
મારે હૈયે તો કોડ હતા ય ધણા
સારી સૃષ્ટિના સંતસમાગમના.

મારે હોંશ તો ખાસ હતી મારા ખૂનના
પ્યાત્રી જનોના મિલાપ તણી; ૪૦
મારે હામ હતી ભૂખ્યા સિંહોને ખોડમાં
પેસીને પીઠ પંપાળવાની.

મહાસિંધુની ઓ લહરી લહરી !
તમ બિન્દુ યે બિન્દુની જલ કરી
વહજે સારા વિશ્વને તીર ફરી- ૪૫

જગખાંધવતા કેરા વૈરીજનોને ન
ગાંધીનું પ્રેમપ્રયાણ ગમ્યું;
દારૂગોળાના વારસદારને નગ્ન
ફકીરનું નેત્રમુધા ન ગમ્યું. ૪૬

છેલ્લો કટોરો

[૪૩૧ની ગાળમેજી પરિષદમાં જતી વેળા]

છેલ્લો કટોરો ઝરનો આ પી જાને બાપુ !
સાગર પીનારાં ! અંજલિ નવ ઢાળાને બાપુ !

આશુખૂટ વિશ્વાસે વહ્યું જીવન તમારું
ધૂર્તો દગલબાને થકી પડિયું પનારું :
શત્રુ તણે ખોળે ઢળી સુખથી સુનારું ૫

આ આખરી આશીકડે શિર સોંપવું, બાપુ !
કાપે ભલે ગદન : રિપુ-મન માપવું બાપુ !-છેલ્લો

સુરઅસુરના આ નવયુગી ઉદ્ધિ-વલોણે
શી છે ગતાગમ રત્નના કામી જનોને ?
તું વિના શંભુ ! કોણ પીશે ઝર દોણે ?

હૈયા લગી ગળવા ગરલ ઝટ જાઓ રે બાપુ ! ૧૦
આ સૌમ્ય-રૈદ્ર ! કરાલ-કોમલ ! જાઓ રે બાપુ !-છેલ્લો

કહેશે જગત : જોગી તણા શું જોગ ખૂટયા ?
દરિયા ગયા શોષાઈ ? શું ઘન--નીર ખૂટયાં ?
શું આભ સૂરજ-ચંદ્રમાનાં તેલ ખૂટયાં ! ૧૫

દેખી અમારાં દુઃખ નવ અટકી જન્મે બાપુ ?
સહિયું ઘણું, સહિશું વધુ : નવ થડકન્મે બાપુ--છેલ્લો ૦

ચાખૂક, જમી, દંડ, ડંડા મારના,
જવતાં કપ્રસ્તાન કારાગારનાં,
થોડા ઘણા છંટકાવ ગોળીબારના, ૨૦

એ તો બધાં ય જરી ગયાં કોઠે પડ્યાં બાપુ !
ફૂલ સમાં અમ હૈડાં તમે લોઢે ઘડ્યાં, બાપુ !--છેલ્લો ૦

શું થયું, ત્યાંથી ઢીંગલું લાવો ન લાવો :
બોસા દઈશું ભલે ખાલી હાથ આવો !
રોપશું તારે કંઠ રસબસતી ભુજાઓ. ૨૫

દુનિયા તણે મોંયે જરી જઈ આવન્મે બાપુ !
હમદર્દીના સંદેશડા દઈ આવન્મે બાપુ !--છેલ્લો ૦

જગ મારશે મેણાં : ન આવ્યો આત્મજ્ઞાની !
ના'વ્યો ગુમાની પોત પોતાની પિછાની !
જગપ્રેમી જોયો ! દાઝ દુનિયાની ન જાણી ! ૩૦

આજર માનવ-જાત આકુલ થઈ રહી બાપુ !
તારી તખીખી કાજ એ તલખી રહી, બાપુ !—છેલ્લો

જ બાપ ! માતા આખલાને નાથવાને,
જ વિશ્વહૃત્યા ઉપરે જગ છાંટવાને,
જ સાત સાગર પાર સેતુ બાંધવાને. ૩૫

ધનધોર વતની વાટને અજવાળતો બાપુ !
વિકરાળ કેસરિયાળને પંપાળતો બાપુ !
ચાલ્યો જજે ! તુજ ભોમિયો ભગવાન છે બાપુ !
—છેલ્લો કટોરો ઝેરનો પી આવજો બાપુ ! ૩૬

માતા, તારો બેટો આવે !

[ગોળમેજીમાંથી પાછા આવ્યા ત્યારે. ઢાળ-શિવાજીને નીદ્રા નાચે]

માતા ! તારો બેટો આવે,
આશાહીન એકલો આવે.
જે જે ! મારો બેટો આવે,
સંદેશાઓ ખેપિયા લાવે.

જવાલામુખી એને કાળજે રે,
એની આંખમાં અમૃતધાર : ૫
એવો કોઈ માનવી આવે.
ભેળાં કાળનોતરાં લાવે—માતા૦

સૂતો રે હોય તો જગજે સાયર !
ઘેર આવે પ્રાણાધાર;
હૈયે તારે બાંધ હિંડોળા,
મોલી મારો ખાય બે ઝાલા—માતા૦ ૧૦

ધૂળરોળાણા એ મુખ માથે વીરા,
છાંટજે શીતળ છોળ;
પ્રેમેથી પાહુલિયા ઘોળે !
આછે આછે વાયરે લહોળે—માતા૦

તારા જેવાં એના આતમાનાં ગેખી
હિમ અગાધ ઉંડાણ;
ત્યાં યે આજે આગ લાગી છે,
ધુંવાધાર તોપ દાગી છે.—માતા૦

સાત સિંધુ તમે સામટા રે !
એની ઓલવાશે નહિ ઝાળ,

ઠાલાં નવ ઢાળશો પાણી !
ના ના એની વેદના નાની—માતા૦

કોટકોટાન હૂતાશ જલે તારા
હૈયાની માંહીં એ આભ ! ૨૦
એવી કોડ આપદા ધીકે,
છાની એની છાતડી નીચે—માતા૦

માનતાં'તાં કૂડાં માનવી રે,
એને ફેસલાવી લેવો સે'લ !
પારાધીનાં પિંજરાં ખાલી,
હંસો મારો નીકળ્યો હાલી—માતા૦ ૨૫

ઘોર અંધારી એ રાતમાં રે
સીજાં બાળ ઘોરાણાં તમામ,
આઠે પો'ર જગતી આંખે,
બેઠા તું તો દીવડે જાંખે—માતા૦

બૂડયા બૂડયા બીજાં ઘેલડા રે
માયામોહ કેરે પારાવાર;
બેટા ! તું તો પોયણું નાનું, ૩૦
ઉભું એક અણુભિંજાણું—માતા૦

પોતાના પ્રાણપિપાસુઓનાં તેં તે
 બોળલે બેલાવ્યાં બાળ;
 ચૂમી ચૂમી છાતીએ ચાંખ્યાં,
 બંધુતાના બોલડા આપ્યા—માતા૦

રોમેરોમે તારે દાંત ભીંસી ઝેરી
 કરડયા કાણુડા નાગ, ૩૫
 ડંખે ડંખે દૂધની ધારા,
 રેલી તારા દેહથી પ્યારા!—માતા૦

ચીર પાંચાળીનાં બેંચવામાં નો'તા
 પાંડવોએ દીધા હાથ,
 આજે અધિકાર મેં દેખી,
 બેઠાએએ માતને પીંખી—માતા૦ ૪૦

એકલો તું આડા હાથ દેતો ઊભો
 દોખિયાંને દરબાર,
 તારી એ અતાગ સખૂરી,
 શોષી લીધી પ્રાણની પૂરી—માતા૦

હૂં પીધાં હીણમાન પીધાં,
 પીધાં ઘોળી દગાવાળાં દૂધ,
 કડકડતાં તેલ તેં પીધા, ૪૫
 ગાળી ગાળી લોહ પણ પીધાં—માતા૦

ગોપવીને છાના ધાવ કલેજનાં

રાખજે ખૂબ ખામોશ !

વાવાઝોડાં કાળનાં વાશે,

તે દિ' તારી વાટ જોવાશે—માતા૦

કંપશે સાત પાતાળ, આભે જતા

ઝીંકશે સાયરલોહ, ૫૦

ખંડે ખંડ યોળશે લાવા,

ભૂકમ્પોના ગાજશે પાવા—માતા૦

‘ ધાગ્યો ધાગ્યો ધેનુપાળ !’ એવા

તે દિ' ઊઠશે રે હાહાકાર,

શાદૂળા ને સાંઢ માતેલા,

હુંગે હુંગે ભાગશે ભેળા—માતા૦ ૫૫

ભાઈ વિદેશીડા ! વીનવું રે એને

રોકશે મા ઝાઝી વાર,

જેટી હું તો દીવડો બાળું,

ક્યારે એના ગાલ પંપાળું—માતા૦

તારી કમાઈ શુમાઈના રે મારે

માગવો નોંચ દિસાવ,

એટા ! તારી ખાકની ઝાળી,

માતા કેરે મન અમોલી—માતા૦ ૬૧

સૂતાં રે સ્વપનામાં અમે સાંભળ્યું ૫
‘ધરતી માગે છે ભોગ !’

પડધા પડયા રે ખંડેખંડમાં
ધન ધન સૂસવ્યા પવન;
અંધારી રાત્યુંનો મારો સાયબો
આધે વીઝે ગાઢાં વન-ઊંડી રે ૧૦

દીધા રે ટકેરા એણે દ્વારમાં
ભાંગ્યા એણે ભોગજોના ભાર;
વેણુ રે વગાડી વસમાં સૂરની,
સાયબાના ઝણેણ્યા સિતાર-ઊંડી રે ૦

‘નીંદરનાં ઘેરાણાં તમે જાગજો !’ ૧૫
ગરજ્યો સાહેબનો સવાલ;
‘આગ્યુનાં આરાણાં તમે ઊઠજો !
‘કબરુનાં ઊઠો રે કંકાલ !-ઊંડી રે ૦

‘જગો હો બળહીણાં બંધુબેનડી !’
આપણાં આવ્યાં છે ટાણાં; ૨૦
ઊઠો હો ખંખેરી ખોટી ખીકને !
મુગતિનાં વાયે રે વાણાં-ઊંડી રે ૦

ઃ ધરતી માગે છે ભોગ !

ઃ પ્રજઃ

સમરથનો સૂરજ આજે આથમે,
આથમે ભૂપતિઓના ભાણ :
ખંડ રે પતિયુંનાં તખતો ખળભળે, ૨૫
ભાઈ ! એના દળમાં ભંગાણુ-ભાંડી રે૦

ફૂળળા રે'વું છે દિન કેટલા ?
કેટલા જુગ રે કંગાળ ?
નોંધારાં થઈને શીદ શરણાં લિયો ?
દુનિયાને દેખે રે હુકાર—ભાંડી રે૦ ૩૦

લખોમખ વેરી છે ધણીએ રિદ્ધિયું
ધરતીને ખાળે ઠારઠાર;
ખાવિંદે દીધાં છે દરિયા ને હવા
આજ એમાં પડિયા છે ચોર—ભાંડી રે૦

ભાંચા ને નીચાં રે ધનવંત નિરધનાં ૩૫
ભાઈ રે એ તો કૂડના રે ભેદ,
ભેદની ભીંત્યુને આજ મારે ભાંગવી;
મનડાની આખરી ઉમેદ—ભાંડી રે૦

ખાલા રે ઘુંટયા મેં અમરત-પાનનાઃ
આવળે પીવા પ્રેમવાન, ૪૯

ધુરે રે લાલપ-ધેરી આંખડી,
મરવા બનો મસતાન—ભંડી રે૦

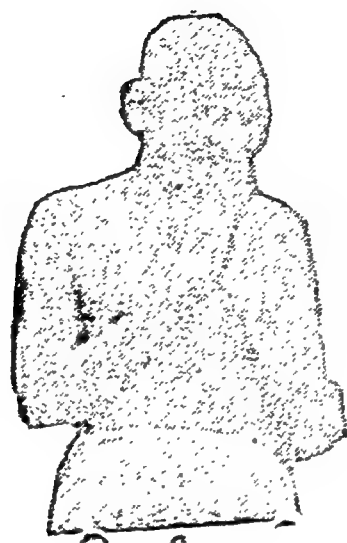
ભંડી રે નીંદરમાં અમે માનિયું,
વાયરો સૂસવે ભેંકાર;
ગાઢા રે સપનામાં અને શોચિયું, ૪૫
વાદળાં કરે રે પોકાર—ભંડી રે૦

ગાફિલ બનીને આઢયાં ગોઢડાં,
ધર! ધર! ઘોર્યાં સારી રેન;
જગન્તાં દીઠા રે નેજા ફરકતા,
ભિતર્યાં મતલબનાં ઘેન—ભંડી રે૦ ૫૦

સાયબાને દીઠા ઝળહળ ઝૂઝતો,
ચોય દશ ચડયા એના વીર;
તંબુરાની કીધી તુરી ને ભેરીઆ,
પાયાં એણે પોતાનાં રૂધિર-ભંડી રે૦ ૫૫

માઠીનાં કીધાં રે એણે માનવી,
જળમાંથી જલાવ્યા ચિરાગ;
ધન રે રોપાણી સત ધરમની;
ફૂડ-ધેરે કળેળ્યા હો કાગ—ભંડી રે૦

નિવેદન

(આખાખાન મહેલમાં તા. ૩ ને બુધવારનાં પાઠશાં વખતે શ્રી યશોજિત્-
નીએ અંગ્રેજી ગીતાંજલિનું 'પદ સુણાવ્યું', તેના મૂળ બંગાળી કાવ્યનો અનુવાદ)

આ છે છેલ્લી યાચના આપ પાસે;
મારા હાંડા છેક અંતસ્તલેથી
છેદી નાખો ક્ષીણતા સર્વ મારી
પુરા જોરે ખડી ઝીંકી પ્રભુજી !

સુખોને યે જીરવી જાણવાની ૫
શક્તિ દેજો સુખ કંઠાં કરીને,
શક્તિ દેજો દુઃખમાં એહવી કે
દુઃખો મારાં શાંત મોંયે હસીને
પોતે પોતાની જ પામે ઉપેક્ષા.

શક્તિ દેજો ભક્તિની નાથ એવી ૧
જેણે મારાં કર્મ સાફલ્ય પામે,
જેણે મારા દુન્યવી સ્નેહ પ્રેમ
મહેકી ઊઠે પુણ્યનાં પોયણાં શાં.

કંગાલોને જ્ઞાનહીણાં કરે ના,
જલીમોને પાય ઝૂકી પડું ના,
ઊંચે માથે હુદ્રતાની વચાળે
ચાલું એવી શક્તિ આપો પ્રભુજી!

શક્તિ દેજો-આપને પાય નામી
પોતાને હું સ્થિર રાખું સદૈવ.

સો સો વાતુંને જાણનારો

ભાવ એવો છે કે હિંદ અને ખ્રીસ્તીયા એ બહેનો મળે છે. ખ્રીસ્તીયા પૂછે છે કે “મોહન મોહન” એમ જાણ્યા કરો છો તો તે તમારા દીકરાને મારે શી રીતે ઓળખવો એનાં એધાણ તો કહો. હિન્દ કહે છે—

રાગ હોંચનો

સો સો વાતુંને જાણનારો,
મોભીડો મારો ઝાઝી વાતુંનો ઝીલનારો.

ડગલે ડગલે હાલ્યા કરે છે.
 ઊંચાણમાં ન ઊભનારો;
 ઢાળ ભાળીને સહુ ઘ્રોડવા માંડે ૫
 ઢાળમાં નવ ઘ્રોડનારો—મોલીડો

ભાગ્યા હોય એનો ભેડ થાનારો,
 મેલાં ઘેલાંને માનનારો;
 ઉપર ઊજળા ને મનમાં મેલાં (એવાં)
 ઘોળાંને નહિ ધીરનારો—મોલીડો ૧૦

એનાં કાંતેલમાં ફેદો ન ઊમટે,
 તાર સદા એક તારો;
 દેયે દૂખળીઓ ગેળી ગામડીઓ;
 મુત્સદીનો મૂંઝવનારો—મોલીડો

પગલાં માંડશે એવે મારગડે, ૧૫
 (એની) આડો ન કોઈ આવનારો;
 ઝેરના ઘૂંટડા જરવી જશે ધ તો,
 બોલીને ને બગાડનારો—મોલીડો

નાનાં બાળક જેવો હૈયે લેરીલો.
 એડમાં આથડનારો; ૨૦

કૂણો માખણ જેવો સાદો ને સોયલો,
કાળને નોતરનારો—મોલીડો ૦

ઝીણી ઝૂંપડીએ ઝીણી આંખડીએ,
ઝીણી નજરથી જોનારો;
પોતે ચણેલામાં પોલ ભાળે તો રપ
પાયામાંથી પાડનારો—મોલીડો ૦

આવવું હોય તો કાચે તાંતણે
બંધાઈને આવનારો;
ના'વવું હોય અને નાડે જો બાંધશે તો
નાડાં તોડાવી નાખનારો—મોલીડો ૦ ૩૦

રૂડા રૂપાળા આખા થાળ ભરીને
પીરસે પીરસનારો,
અજરણુ થાય એવો આ'ર કરે નૈ કદી,
જરે એટલું જ જમનારો—મોલીડો ૦

આભે ખૂતેલી મેડી ઊજળીયુંમાં, ૩૫
એક ઘડી ન ઊભનારો;
અન્નનાં ધીંગાણાંની જૂની ઝૂંપડીયુંમાં
વણતેડાવ્યો જનારો—મોલીડો ૦

સાહુને માથડે દુઃખડાં પડે છે,
 દુઃખડાંને ડરાવનારો; ૪૦
 દુઃખને માથે પડ્યો દુઃખ દખવીને એ તો
 સોડ તાણીને સુનારો—મોલીડાં

કાળ જીવાને મહાકાળ લાગે છે,
 આભને બાથ લીડનારો;
 *સુરજ આંટા ફરે એવડો ડુંગરો, ૪૫
 ડુંગરાને ડોલાવનારો—મોલીડાં

જાળખજે યેનડી એ જ એ'ધાણીએ
 મારા જાળાનો એ ખૂંદનારો;
 મારો મોહનજ એ ઝાઝેરું જીવો
 મારા ધડપણનો પાળનારો—મોલીડાં ૫૦

વાણિયો ખેડે વેર

માતાજીની નાળતું વાગે છે,
આજ સૂતાં સૌ માનવી જાગે છે,
લીલુડાં માથડાં માગે છે.

એક જોદો એવો જંગીઆ રે,
એણે સૂતો જગાડયો કાળ, ૫
પગ પાતાળે ને શીશ આકાશે,
હાથ પોગ્યા દિગપાળ—માતાજીનીં

દેશ આપો આજ હુકળી ઊઠ્યો,
વિદેશમાં જાગ્યો હોળ,
હાડને ખોખે હાકલું દીધી, ૧૦
ભોમકા હાલકલોળ—માતાજીનીં

આભની સામાં વેર ઉપાડ્યાં,
નાળ જન્મડ્યું તૈયાર,
પે'રવા બાંડી પોતડી રે એને
હાથ નથી હથિયાર—માતાજીનીં ૧૫

ધાવ ઝીલે ધમસાણના રે,
એની આંખમાં ના'વ્યાં ઝેર,
દુનિયા આખી ડોલવા લાગી,
વાણિયો ખેડે વેર—માતાજીનીં

ધાવ ઝીલે રણ ધુમતો રે એણે
નાખીઆં કોઠે લોધ,

કૈક હેમાળામાં કેડીયું પાડી,
પગલાં ખાઈ નોય—માતાજીનીં

માથડાં માગે માવડી ત્યાં સૌ
એટડા ભેળા થાય, ૨૫
રીડ પડી રણહાકની રે,
આજ ક્ષતરી કાં સંતાય—માતાજીનીં

વાંક કાઢી એણે લાકડું વેચું
પાપને લાગી ધાક,
રાંક ગોતી રજપુત કર્યા, ૩૦
આ તો વાણિયો આડો આંક—માતાજીનીં

શીશ કાપી એણે સાંધણે બાંધ્યું,
કોણ રાજ કોણ રાંક,
શેઠ કાંટો લઈને જોખવા બેઠો ધ
રાખશે કાંટોકાંટ—માતાજીનીં ૩૫

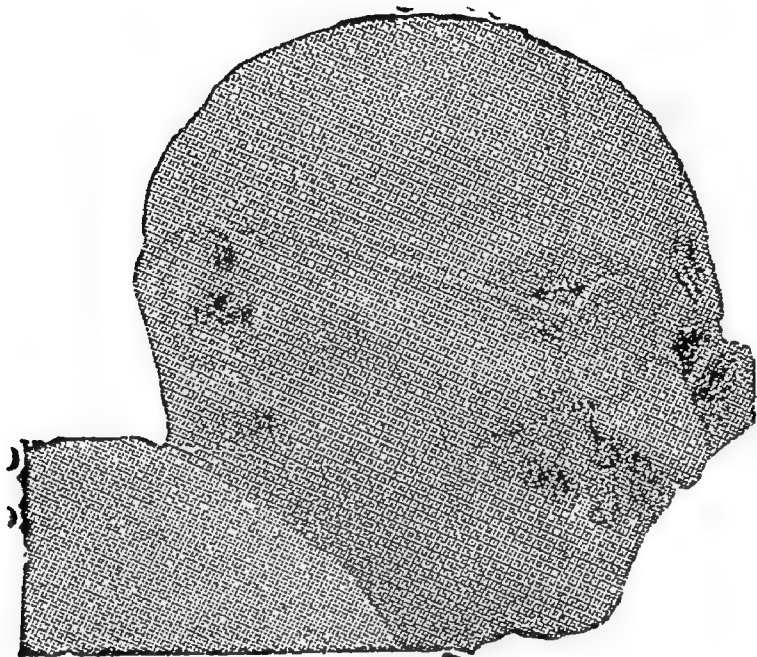
કાંઈ સુઝે નઈ કોઈને એવો
ધુમસે ગોટાગોટ,
ધીંગડા હાથી ધૂજવા લાગ્યા ત્યાં
દૂબજે દીધી દોર—માતાજીનીં

મેત ઉઠાડીને સાબધું કીધું, ૪૦
વાણિયે ઘેર્યો વાઢ,
ઘડ ધોંગાણે હાકલું મારે,
તોપને લાગી ટાઢ—માતાજીનીં

*અંગ વેરાવે ને શીશ ખંડાવે,
લુંટાવે ધરખાર, ૪૫
વીર વે'વાડ વાણિયો નધ ઘે,
નમતું એ તલ ભાર—માતાજીનીં

આજ શિવાજીના ખેટડા આવે,
મેતની લેવા લે'ર,
દૂધ પીધા પછી લોધ પીશે ૫૦
એનું વાણિયો લેશે વેર—માતાજીનીં

* વીરસેન સમ્રાજા, જગદુશા, વગેરેએ અંગ વેરાવ્યું, પુત્રનું માથું ખાંડ્યું, દુકાળમાં લક્ષ્મી લૂંટાવી દીધી.

લાડકડો વર

બહુ કોડ કુમાર જુવાન થયા,
 નહિ ઘંટી છોડાવણહાર થયા,
 હવે હાલી શકે નહિ હાથડીઆ;
 ગ્રહી માતની વાત વિચાર કરી,
 વરરાજ હજાર તૈયાર થયા;
 સૂણી માંડવડાની જ્યાં સામગરી,
 લગનો લખીઆ પછી નાશી ગયા.   ૫

વરવા તણાં લીધમ નીમ ગ્રહાં,
 એણે માતહિતે બહુ દુઃખ સહ્યાં,
 એનાં હાડ ને ચામ ઘસાઈ રહ્યાં;
 બળતી દળતી જોધ માવડલી,
 એના આતમને સળગાવી રહ્યાં;
 જણનારીના માનને કારણીએ,
 ન સહાય એવાં અપમાન સહ્યાં. ૧૦

વર તેત્રીશ ક્રોડનો તારક છે,
 ભુવભાર અપાર ઉતારક છે,
 સતધારક પાપસંહારક છે;
 નિજ શીશનું શ્રીફળ હાથ લીધું;
 શરણાઈ ને ઢોલનાં શોર થયા;
 પતિતો તણો પાવન આ નવશા,
 પછી પીઠીનાં કેશરીઆં કરીઆં. ૧૫

એને પોંખણ કાળ તણા ગણ છે,
 એનો માંડવડો તો મહારણ છે,
 તલવાર તણાં એને તોરણ છે;
 બનીવાસ તણા એ ઉતારા તણી
 મહેમાનીમાં જોલ તણાં ધર છે;
 લલકારો એનાં સહુ ગીતડીઆં,
 હિંદમાતનો લાડકડો વર છે. ૨૦

દિન રાત ધખેલ હતી તપતી,
એણે કૈક નમાવી લીધા નૃપતિ,
એવી નાળ જંજળ કરાળ હતી;
ભયકાર મુખે વિકરાળ હતી,
ઝગતી જમઆંખ શી જમગરી;
એવી તોપને મોઢડે બાથ ભરી,
પછી હાકલ દાગવવાની કરી. ૨૫

સળગે એવી દારૂની શેરી હતી,
એમાં આગ લગારેક જેરી હતી,
ભેળી વાયુના કોપની લે'રી હતી;
વર કૈક થયા પણ ભાગી ગયા,
નભમંડળમાં એની ઝાળ ગઈ;
નિરખી મન મોહન મૂર્તીયો,
ઉત્પાતની આગ એલાઈ ગઈ. ૩૦

એક કાળનો થાળ ત્યાં પીરસીઓ
વિષવાળો કંસાર એ ખાઈ ગિયો,
પછી પેટડિયામાં પચાવી ગિયો;
સુખકારી હતી ને કુમારી હતી,
હતી નામ સ્વતંત્રતા સુંદરી;
એને મોહની મોહનની પ્રગટી,
વરમાળ હસી કંઠમાંય ધરી. ૩૫

ધૂણી બળે

(નાગા નિરંજન બાવાની ધૂણી કોઈ દિવસ બૂઝાય નહિ, રાત ને દિવસ બળ્યા જ કરે. તેમ પૂ. ગાંધીજીના હૈયામાં દેરાદાઝની જે ધૂણી રાત દિવસ બળે છે તે બીજી કોઈ રીતે બૂઝાય નહિ. એ રીતે આખો ભાવ બાવાજીની ધૂણીનો છે. તપસ્વી તપ તપે ત્યારે એને ભોળાવવા ઇંદ્રરાજ તેની પાસે રિદ્ધિસિદ્ધિ મોકલે, અપ્સરાઓ મોકલે, દેવ બનાવવાની લાલચ આપે, એ રીતે એના બધાય ઉપાય કરે. કારણકે તપસ્વી બરાબર તપ તપે તો ઇંદ્રને પણ તેને શરણે થવું ભેદાયે. આ ગીતની એકેક કડીએ પુ. ગાંધીજીના મોઝમોઝ પ્રસંગોની આખી કથના છે.)

ભજન કાફી

બાવલીઆની ધૂણીમાં આગ બળે,
ધૂણીમાં આગ બળે;
બાવલીઆનાં અંગેઅંગ પ્રજળે;
બાવલીઆની ધૂણીમાં આગ બળે.

હાડનું પીંજર તપ તપે એ, વાળ્યું ન પાછું વળે,
ભેગીડા કેરા ભેગ નીરખી, ઇંદ્રાસન બળભળે
—બાવલીઆની૦

રિદ્ધિસિદ્ધિ યેઉભલી રહી પણ ભેગીડો નજરૂં ન કરે,
રંભા કેરાં નૂપુર ઠણક્યાં, તો ય સમાધી ન ટળે
—બાવલીઆની૦

ઝેરના પ્યાલા દીધા ભેગીને, હસી હસીને ગળે,
ઝેર જરી ગ્યાં કોઠે પડી ગ્યાં, કોઈ ન કારણ કળે

નગારે ગેડી

(અલખ નિરંજન, અલખ નિરંજન, એમ બોલતા બોલતા નાગા અખ-
ધૂતોની ઘણી જમાતો પીપાવાવ તથા ગોપનાથજીમાં ભેઠ છે. અને સાથોસાથ
ઘોડા કે બેટ પર એની નોખત વાગતી હોય, કાન 'પડયુ' સંભળાય નહિ ને
જે કોઈ ભેવા ભય તે બાવાજીની ધૂન સાથે ધૂન મેળવી દે, એ ઉપરથી
પૂ. ગાંધીજી પણ એ અલેક્ટ્રીયા હોય અને એની નોખત વાગતી હોય એવી
આ કલ્પના છે.)

ભજન કાફી

બાવલીઆની નોખત ઘોર રડી,

નોખત ઘોર રડી;

બાવલીઆની ગેડી નગારે પડી,

બાવલીઆની નોખત ઘોર રડી.

સત્યાગ્રહનાં કીધાં નગારાં, અહિંસાની ડાંડી કરી,
એ ત્રંબાળુ માથે ધાવ દીધો એની વિલાંતે ફાળ પડી

—બાવલીઆની૦

જગ્યા ભેગીડા લાખમ લાખુ, આલેક ધન પડી,
ધાવણ ધાવતાં બાળ ફગાવી, ભેગાણીયું રણ ખડી,

—બાવલીઆની૦

નમી પડેલી જૂના જુગની, ઝુંપડીયું થઈ ખડી,
ઝુંપડીયુંનાં જૂથ નીરખી, મેલાતું લડથડી
—ખાવલીઆની૦

કાચે તાગડે તોપને ખાંધી, આ તે જહુગરી કે જડી,
નવો અખાડો જોવાને દુનિયા કિલ્લે કાંગરે ચડી
—ખાવલીઆની૦

ભોળા શંભુજનો શંખ વાગ્યો, આકાશે ધૂન ચડી,
મસાણુંમાંથી મુડદાં જગ્યાં, હુહુકારની જડી
—ખાવલીઆની૦

એરણુ માથે ઘણુ નીવેડી, નવી દુનિયા ઘડી,
કાદવ કેરાં માનવી જુઓ ઝીલે ખંદૂકો ઝડી
—ખાવલીઆની૦

નાળ જંજળુંના દારૂ ન ઊઠે, ખંદૂક શકે નહિ લડી;
તલવારૂંની ધારૂં આરાંણી, સતની ફોજી ચડી
—ખાવલીઆની૦

જૂના દાખલા નથી કે કોઈએ લડાઈ આવી લડી;
રામતણાં રખવાળાં જોગીડા, ભલે પેરી એક પોતડી
—ખાવલીઆની૦

સૌંદર્યનું સહાયક તથા વાળનું રક્ષક
“ [રજસ્ટર્ડ] ”

વરલકર પ્રાહી

“ વાપરો ”

શુદ્ધ અને શ્રેષ્ઠ લોજન માટે લોકપ્રિય સ્થાન

ભારતીય નિવાસ લોજ

સ્વચ્છતા, સુધડતા અને રહેવા જમવાની સગવડો માટે અજોડ

એક વખત જરૂર મુલાકાત લ્યો

ટે. નં. ૨૧૧૧૦ કાલબાદેવી રોડ, મુંબઈ-૨. તાર. '૬૨૬૮'

આપણે આંગણે

ઉડનારાં

ડા. ત્રાણ :

ચોસ્ટેજ ૦-૩-૩

:: લખો ::

પુલછાખ : રાણપુર

ગુજરાતી સાહિત્યમાં

પહેલી જ વાર

ચિત્રોથી ભરપુર

પદ્ધતિ-જીવનની કથાઓ, કવિ-
તાઓ અને વૈજ્ઞાનિક માહિતી
આપતું, નાનાંમોટા સર્વને સુગમ
અને રસિક દળદાર પુસ્તક.

આરામ થયા બાદ પૈસા આપો સ્વામીનું

બંધ માસક રૂઠું અને દર મહિને અટકાવ આવવો, અમકાવું
ગમે તેટલા વખતથી બંધ થયું હોય તેને તુરત
ચાલુ કરે છે. દવા “આર્થ્રોઆલ્ફાઈડ” “રજીસ્ટર્ડ” કંઈ જ નુકશાન થતું જ
નથી. ફક્ત સગર્ભાએ ખાવી જ નહીં. કિંમત રૂ. ૬૨. વિશ્વાસ ન હોય તો
કોન્ટ્રાક્ટથી આરામ થયા બાદ દસગણી કિંમત આપો. લખો:—વૈદ્યરત્ન
એ. જી. આચાર્ય, માલિક સિદ્ધ સન્યાસી દવાખાના, પાંજરાપોળને નાકે,
અમદાવાદ સિવાય અમારી દુકાન મુંબઈ અગર બીજા ક્યાંય પણ નથી.

બાબુલીન

—ખાળકોને—

તેજસ્વી તંદુરસ્ત અને
રૂઝપૂર બનાવે છે.

: સોલ્ડ એજન્ટ :

બી. એ. એન્ડ બ્રધર્સ
મુંબઈ ૨ અને કેલકત્તા

નકામા વાળ કાઢવાનો જગ પ્રસિદ્ધ

રાજરાણી સાબુ

[રજીસ્ટર્ડ નં. ૭૬૦]

ત્રણ ગોટીના બાકસનો રૂ. ૧-૦-૦

ટી. પી. લાલ એન્ડ કું. : મુંબઈ ૨

આજે જ નમુનો મંગાવો

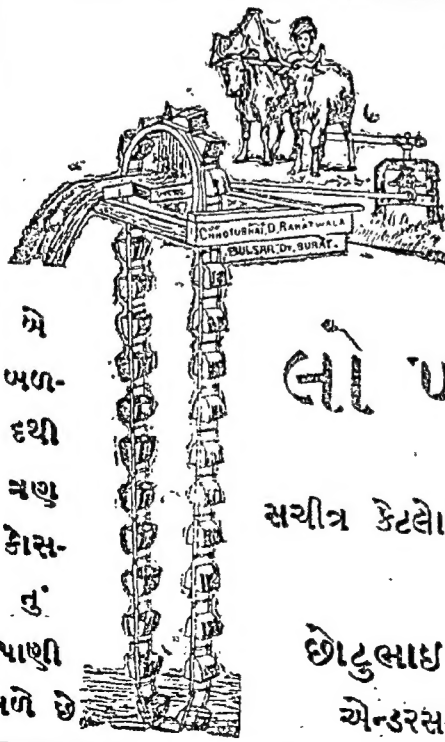
શુભાવેલી શક્તિ, જ્ઞાનતંતુઓનાં બધાં દર્દો, અનીદ્રા, મગજનો બોજ, ચાદાદસ્ત, અને તાકાત ઓછી થવી વિગેરે દરદો માટે મહાન અમેરીકન ઇલાજ

પ્રો. જોન્સ ઇલેક્ટ્રો-ટોનીક પદાર્થ (રજીસ્ટર્ડ)

તમારા શરીરમાં નવી તાકાત અને શક્તિ વધારનારા અગત્યનાં શક્તિશાળી તત્વો આપશે અને તમારી માનસીક તેમજ શારીરીક શક્તિઓ વધારશે. તમારો હેખાવ વધુ સુંદર બનાવીને માંદગીસામે તમારા શરીરને રક્ષણ આપશે. એક દિવસમાં તમારી તંદુરસ્તીમાં તમે આશ્ચર્ય

ચંજનક સુધારો થતો જોઈ શકશે. આજથીજ ઇલેક્ટ્રો ટોનીકની ટેવ પાડવા માંડો. ૨૫ પદાર્થની એક બાટલીની કિંમત ૧-૪-૦. ૪૦ પદાર્થની એક બાટલીની કિંમત ૨-૦-૦ વી. પી. ખર્ચ જુદું. અફત : પોસ્ટેજ અને પેકીંગ માટે ચાર આનાની દીકાટો મળતાં બે દિવસની ત્રાયલ માટે નમુનાની બાટલી મોકલવામાં આવશે. સોલ એજન્ટ:- ધી એન્ડે. ઇન્ડિયન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કું. ૨૮૫, જુમા મસ્જદ, સુપંચ નં. ૨

લોખંડી રહેંટ વાપરો
કુવામાંથી પાણી
કાઢવાના બળદથી
એન્જીનથી તેમજ

હાથ વતી ચાલતા

લો ખં ડી ર હે ટ
વાપરો

સચીત્ર કેટલોગ તથા સંપૂર્ણ માહિતી માટે લખો:-

છોટુભાઈ ડાહ્યાભાઈ રહેંટવાળા
એન્ડરસન રોડ :: વલસાડ

બે
બળ-
દથી
વળુ
કેસ-
વું
પાણી
મળે છે

ડા * લ * ડા

વનસ્પતિ

ખોરાક તરીકે ઉત્તમ
પુરવાર થયેલ છે.
જથ્થાબંધ મારે લખો

—: એજન્ટસ :—

ભા ય લા લ એન્ડ કું.

ભા ય લા લ લુવન :: ન્યુ ચીચિંગ્સ રોડ, બુનુ ભાતખનર :: સુબર્બ હ
ફોન નં. ૨૧૨૪૮.....અને.....ફોન નં. ૬૦૬૨૭

બાદશાહી સાબુ

[૨૭૨૪૮ નંબર પરદ]
અગર

ડેપીલેટરી પાઉડર

વાપરે

આ સાબુ તથા પાવડર છેલ્લામાં છેલ્લી ઢળ મુજબ બનાવ્યો છે. કોઈ
જાતની બદબો આવતી નથી. તેને બદલે આ પાવડરને સુગંધીદાર
બનાવવામાં આવ્યો છે. જેથી હાઇક્લાસ કુટુંબમાં તેનો વપરાશ દીન-
પ્રતિદીન વધતો જાય છે. દરેક ડેકાણે વેચાય છે.

બાદશાહી સાબુ ત્રણ ગોદીના બોક્સનો રૂા. ૧)

બાદશાહી પાવડરની બોક્સનો રૂા. ૧) નો રૂા. ૧)

એકલા બનાવનારે : સી. સી. મહાજન એન્ડ કું. સુબર્બ નં ૨
(મહાજન પરંકુમરી વર્ક્સ)